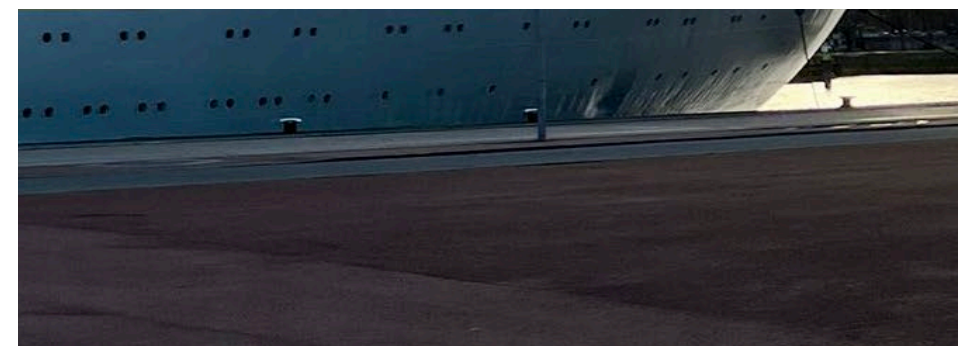

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Accountantsverslag 2022

Gemeente Rotterdam

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.
26 april 2023

 Aanbiedingsbrief Onze kernboodschappen Onze conclusies Ontwikkelingen 2022 Jaarverslag Jaarrekening Vooruitblik Onze samenwerking Bijlagen

Aanbiedingsbrief

Gemeente Rotterdam

T.a.v. de Commissie Onderzoek van de Rekening (COR) en het college van burgemeester en wethouders

Postbus 70012

3000 KP ROTTERDAM

26 april 2023

Referentie: AZA264FPKN75-297079747-532

Geachte leden van de raad en het college,

Hierbij bieden wij u ons accountantsverslag aan dat wij hebben opgesteld in het kader van onze opdracht om de jaarrekening 2022 (de 'jaarrekening') van gemeente Rotterdam te controleren in overeenstemming met de startnotitie en ons controleplan 2022.

Ons accountantsverslag gaat in op de belangrijkste bevindingen uit onze controle van uw jaarrekening. De waardering van de grondexploitatie, materiële en financiële vaste activa hebben verhoogde aandacht gehad, vanwege de belangrijke invloed daarvan op het resultaat door de macro-economische ontwikkelingen.

Onze bevindingen zijn constructief besproken met uw ambtelijke organisatie en de portefeuillehouder Financiën.

We bespreken de inhoud van dit verslag graag op 16 mei 2023 met de COR. Hebt u in de tussentijd nog vragen, neem dan gerust contact met ons op.

Wij bedanken u en uw medewerkers voor de medewerking tijdens onze controle. De foto's in deze rapportage zijn overigens genomen door leden van ons controleteam.

Hoogachtend,
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Dit document is elektronisch ondertekend door:

Martine Koedijk

drs. Martine Koedijk RA RE
partner

Dit document is elektronisch ondertekend door:

Anton Eelco Gerritsma

drs. Anton Eelco Gerritsma RA
senior director

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Fascinatio Boulevard 350, 3065 WB Rotterdam, Postbus 8800, 3009 AV Rotterdam
T: 088 792 00 10, F: 088 792 95 33, www.pwc.nl

'PwC' is het merk waaronder PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (KvK 34180285), PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. (KvK 34180284), PricewaterhouseCoopers Advisory N.V. (KvK 34180287), PricewaterhouseCoopers Compliance Services B.V. (KvK 51414406), PricewaterhouseCoopers Pensions, Actuarial & Insurance Services B.V. (KvK 54226368), PricewaterhouseCoopers B.V. (KvK 34180289) en andere vennootschappen handelen en diensten verlenen. Op deze diensten zijn algemene voorwaarden van toepassing, waarin onder meer aansprakelijkheidsvoorwaarden zijn opgenomen. Op leveringen aan deze vennootschappen zijn algemene inkoopvoorwaarden van toepassing. Op www.pwc.nl treft u meer informatie over deze vennootschappen, waaronder deze algemene (inkoop) voorwaarden die ook zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel te Amsterdam.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Onze kernboodschappen

In dit hoofdstuk hebben we onze kernboodschappen samengevat.

01

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze kernboodschappen**
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Onze kernboodschappen

Een goedkeurende controleverklaring

Wij hebben onze accountantscontrole van de jaarrekening 2022 van gemeente Rotterdam afgerond en verstrekken hierover een [goedkeurende controleverklaring](#) op de aspecten getrouwheid en rechtmatigheid.

Zoals het college heeft opgenomen bij de toelichting over het frauderisicomanagement in de paragraaf Bedrijfsvoering zijn er diverse meldingen van vermoeden van [fraude](#). Het college heeft een adequaat proces ingericht om opvolging te geven aan deze meldingen. Met het college hebben wij geconstateerd dat het risico op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening voldoende beperkt is.

Onze controlewerkzaamheden heeft geen informatie opgeleverd die strijdig is met de veronderstellingen en aannames van het college over de gehanteerde uitgangspunten (in de paragraaf '[Weerstandvermogen en risicobeheersing](#)') om de normale bedrijfsvoering door te kunnen zetten.

Een positief financieel resultaat

Over 2022 heeft gemeente Rotterdam een positief exploitatieresultaat van €483 miljoen (voor reserveboekingen) behaald, waarvan €414 miljoen incidenteel. Grote meevallers waren de baten uit de erfpachtconversie (€502 miljoen) en de hogere uitkering volgens de decembercirculaire (€27 miljoen). Grotere opvallende lasten waren de dotatie aan de voorziening [grondexploitaties](#) (€47,1 miljoen) en de afkoop van risico's bij de verkoop van het [Warmtebedrijf](#) (€48 miljoen).

Van het resultaat is €21 miljoen toegevoegd aan de algemene reserve en per saldo €377 miljoen aan bestemmingsreserves (conform besluiten van de raad). Het nog te verdelen resultaat is €85 miljoen.

Wat maakt 2022 bijzonder

Wij zien de volgende ontwikkelingen:

[Ruimtelijk domein](#)

Het risicoprofiel van de grondexploitaties is verhoogd. De inflatie en bijgestelde toekomstverwachtingen voor opbrengsten en kosten hebben een belangrijke invloed op de portefeuille grondexploitaties. De verwachte eindwaarde is gedaald van €127 miljoen naar €16 miljoen. Dit heeft met name effect voor de resultaten de komende jaren. In 2022 zijn de verliesvoorzieningen verhoogd voor negatieve grondexploitaties (toename met €56,3 miljoen) en de tussentijdse winstneming is per saldo gedaald naar €14,6 miljoen (2021: €33,5 miljoen).

Voor Feyenoord City is geen extra voorziening gevormd, omdat het college verwacht dat ook met programmawijzigingen een positief saldo kan worden gerealiseerd. Het geïnvesteerde bedrag in deze grondexploitatie is ultimo 2022 €9,9 miljoen.

Enkele woningcorporaties hebben de erfpachtrechten van de gemeente eeuwigdurend afgekocht. De erfpachtconversie heeft €502 miljoen opgeleverd. Daar staat tegenover dat de erfpachtopbrengsten de komende jaren lager zullen zijn. Van de opbrengst is €267,6 miljoen toegevoegd aan de reserve Rotterdamse investeringsmotor (RIM).

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze kernboodschappen**
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Onze kernboodschappen

Sociaal domein

De gerealiseerde lasten in het [sociaal domein](#) zijn lager uitgevallen dan begroot. Lasten voor de Wmo-arrangementen zijn belangrijk lager dan geraamd, vooral door achterblijvende productie door capaciteitstekorten.

Extra taken

Gemeente Rotterdam heeft de opgave gekregen om vluchtelingen uit Oekraïne op te vangen. De kosten die hieruit voortvloeien zijn vergoed door het Rijk (via specifieke uitkeringen) voor €67,8 miljoen. De gemeente heeft ook huishoudens ondersteund via de uitbetaling van de energietoeslagen. Deze middelen zijn vergoed door het Rijk via het gemeentefonds en een stichting.

De kwaliteit van de jaarstukken kan beter

Het jaarverslag kent door de websiteopbouw een overzichtelijke indeling en de mogelijkheid om 'door te klikken' naar meer details indien gewenst. De infographic waarin samengevat de jaarcijfers van gemeente Rotterdam worden toegelicht is een goede aanvulling. De [toelichtingen op de programma's](#) kunnen nog worden verbeterd door vaker redengevend te zijn. Wij missen een toelichting op het effect voor het exploitatieresultaat en op het bereiken van de doelstelling op de langere termijn.

De programmarekening (jaarverslag) en de jaarrekening kennen een verschillende definitie van overhead. Gekozen is om voor de programma-rekening aan te sluiten bij de interne sturingsinformatie en niet bij de definitie van het BBV. Dit leidt ertoe dat gebruik wordt gemaakt van verschillende tabellen. Dit is foutgevoelig, onnodig complex voor raadsleden en in de jaarrekening ontbreekt een toelichting van de belangrijkste verschillen. Wij adviseren de (toelichting van de) programmarekening in te richten op basis van het BBV.

De betrouwbaarheid van de jaarrekening is teveel afhankelijk van de derde lijn

In het jaarrekeningtraject heeft de auditfunctie een omvangrijk bedrag aan controleverschillen (€117 miljoen) vastgesteld, waarvan €98 miljoen is gecorrigeerd in de definitieve versie. De aard van de correcties geeft aan dat de [kwaliteit](#) van de (administratieve) processen en het challenge van de uitkomsten daarvan door de tweede lijn moet worden verstevigd, bijvoorbeeld door het versterken van de kennis en door heldere (boekings)instructies rondom afgrenzing. Wij adviseren te heroverwegen of dit onderdeel moet zijn van een tussentijdse afsluiting, waarmee ook de kennis (en routine) in de eerste lijn kan worden verbeterd.

Schaarste vraagt om prioritering

In de toelichting op de programma's lezen wij als verklaring voor de lagere lasten veelal dat door krapte op de arbeidsmarkt de capaciteit niet beschikbaar was om de geplande uitvoering te realiseren zowel bij aanbieders/leveranciers als bij de gemeente. De verwachting is dat schaarste op de arbeidsmarkt (mede door de vergrijzing) de komende jaren zal blijven. Het is daarom zaak om na te gaan denken hoe taken op een andere manier in de toekomst kunnen worden ingevuld. Wij adviseren daarnaast voor de kortere termijn om meer expliciet keuzes te maken in de prioritering van de (niet-wettelijke) doelstellingen en taken.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies**
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Onze conclusies

In dit hoofdstuk wordt uitleg gegeven over ons oordeel bij de jaarrekening. Hierin lichten we de geconstateerde fouten en onzekerheden voor de aspecten getrouwheid en rechtmatigheid toe.

02

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies**
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Onze conclusies

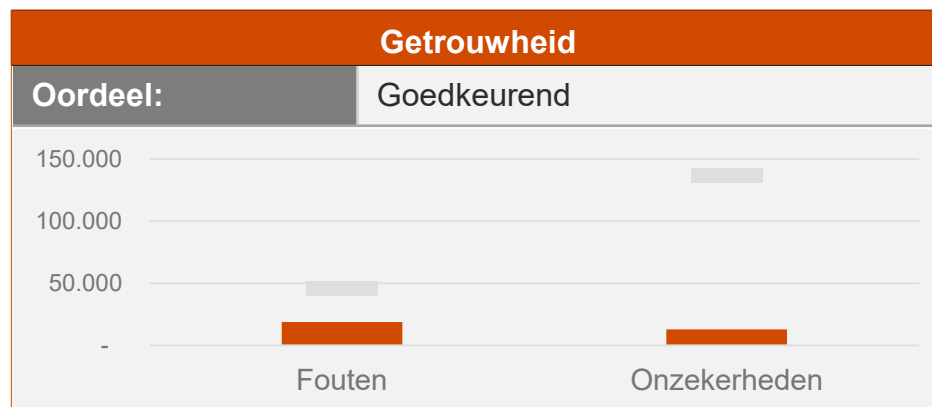
Ons oordeel bij uw jaarstukken 2022 is goedkeurend voor zowel getrouwheid als rechtmatigheid

Uw jaarrekening geeft een getrouw beeld

Wij hebben onze accountantscontrole van de jaarrekening 2022 van gemeente Rotterdam afgerond. Wij verstrekken een goedkeurende controleverklaring op de aspecten getrouwheid en financiële rechtmatigheid, onder het voorbehoud dat de jaarrekening ongewijzigd wordt vastgesteld door de raad.

Fouten en onzekerheden geconstateerd in relatie tot getrouwheid

In totaliteit hebben we samen met de gemeente en Financial Audit controleverschillen geconstateerd in relatie tot getrouwheid. De ongecorrigeerde fouten die betrekking hebben op getrouwheid hebben een omvang van €18,8 miljoen. De onzekerheden in 2022 zijn €7,2 miljoen en hebben betrekking op lasten van diensten en leveringen, verstrekte subsidies. Het overzicht van deze fouten en onzekerheden inzake getrouwheid wordt [hier](#) getoond.

■ = absoluut bedrag fouten of onzekerheden x €1.000

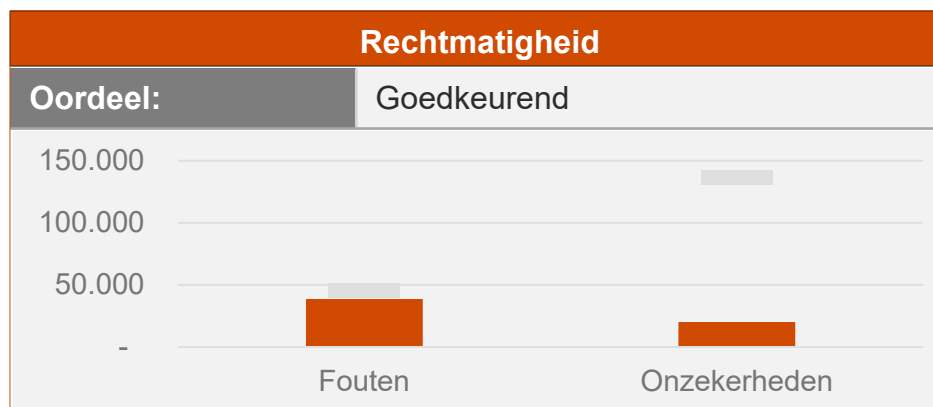
■ = door u vastgestelde goedkeuringstolerantie x €1.000

De totale rechtmatigheidsfout is €40,6 miljoen

Het totaal van de rechtmatigheidsfouten en -onzekerheden komt neer op respectievelijk €40,6 miljoen en €14,4 miljoen (2021: €32,6 en €16,7 miljoen). Dit heeft met name betrekking op inkopen en aanbestedingen. Afwijkingen van de rechtmatigheidscriteria zijn veelal niet te corrigeren. Het detailoverzicht van fouten en onzekerheden inzake rechtmatigheid wordt [hier](#) getoond.

Overige informatie in uw jaarverslag is consistent met uw jaarrekening

Als accountants zijn wij ervoor verantwoordelijk dat wij in onze controleverklaring verslag uitbrengen over de overige informatie die in het jaarverslag is opgenomen. De overige informatie omvat uw jaarverslag. Wij hebben geen materiële inconsistenties, materiële onjuistheden en/of omissies opgemerkt in de informatie die op grond van het BBV (Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten) moet worden verstrekt.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies**
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Overzicht van ongecorrigeerde fouten en onzekerheden inzake getrouwheid

De volgende geconstateerde afwijkingen betreffen de ongecorrigeerde fouten en onzekerheden in relatie tot getrouwheid boven de gestelde rapporteringstolerantie van €1.700.000.

Het college heeft geconcludeerd dat het kwalitatieve en kwantitatieve effect niet materieel is. Wij zijn het eens met deze beoordeling van het college.

#	Beschrijving	Jaarrekeningpost	Ongecorrigeerde fouten (x €1.000)	Onzekerheden (x €1.000)
1	Inkopen - prestatielevering en aansluiting inkopen met overeenkomsten, tarieven en contractvoorwaarden	Lasten	+/- 4.878	+/- 7.225
2	Verstrekke subsidies en bijdragen – door o.a. ingetrokken subsidie die verantwoord was en lagere vaststellingen	Lasten	+/- 10.188	
3	Er was een te hoge reservering opgenomen voor inkopen die nog betaald moeten worden. Deze nog te ontvangen facturen worden verwacht in 2023 en hebben betrekking op 2022.	Nog te ontvangen facturen	+/- 3.752	
		Totaal absoluut	18.818	7.225
		Resultaatseffect	+/- 13.940	0

Teken voor het bedrag geeft het effect op het saldo van baten en lasten weer: +/- = positief +/- geen effect -/- negatief

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies**
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Overzicht van fouten inzake rechtmatigheid

De volgende geconstateerde afwijkingen betreffen de ongecorrigeerde fouten en onzekerheden in relatie tot getrouwheid boven de gestelde rapporteringstolerantie van €1.700.000.

Het college heeft geconcludeerd dat het kwalitatieve en kwantitatieve effect niet materieel is. Wij zijn het eens met deze beoordeling van het college.

#	Beschrijving	Jaarrekeningpost	Ongecorrigeerde fouten (x €1.000)
1	Aanbesteden: 1a. Specifieke casus 1b. Procescontrole	Inkopen	7.955 5.715
2	Sociale uitkeringen - anticiperend op landelijke wetgeving, heeft het college besloten om bij het verstrekken van de uitkeringen de leeftijd voor het toepassen van de kostendelersnorm al in de tweede helft van 2022 te verhogen.	Lasten programma werk en inkomen	2.400
3	Sociale uitkeringen – geconstateerd bij het uitkeren van bijstand dat in die maand ook studiefinanciering is uitbetaald. Deze fout is geëxtrapoleerd.	Lasten programma werk en inkomen	5.700
4	Ongecorrigeerde <u>getrouwheidsfouten</u> (absoluut)		18.818
		Totaal	40.588

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies**
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Overzicht van onzekerheden inzake rechtmatigheid

De volgende geconstateerde afwijkingen betreffen de geconstateerde fouten en onzekerheden in relatie tot rechtmatigheid boven de gestelde rapporteringstolerantie van €1.700.000. Afwijkingen in relatie tot rechtmatigheid zijn niet te corrigeren.

Het college heeft geconcludeerd dat het kwalitatieve en kwantitatieve effect niet materieel is. Wij zijn het eens met deze beoordeling van het college.

#	Beschrijving	Jaarrekeningpost	Onzekerheden (x €1.000)
1	Verstrekke subsidies en bijdragen - subsidie vastgesteld met een onjuiste verantwoording (geëxtrapoleerd)	Lasten	3.537
2	Onzekerheid bijzondere bijstand energiearmoede - Op één adres is twee keer een energietoeslag uitgekeerd. Er ontbreekt documentatie om vast te stellen of er ook sprake is van twee huishoudens (geëxtrapoleerd).	Lasten	3.617
3	Onzekerheden getrouwheid (absoluut)		7.225
		Totaal	14.379

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- ⇌ **Ontwikkelingen 2022**

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige ontwikkelingen

- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Ontwikkelingen 2022

In dit hoofdstuk beschrijven we de relevante ontwikkelingen voor het ruimtelijk domein, het sociaal domein en het domein bedrijfsvoering.

03

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige ontwikkelingen

- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Ruimtelijk domein

Meer voorzien door toekomstige kostenstijgingen

Investerings in projecten zijn toegenomen

Momenteel bestaat de portefeuille uit 10.833 nog te realiseren woningen, 163.374 m² bvo (brutovloeroppervlak) kantoren, 149.863 m² bvo bedrijven en 8.303 m² bvo winkels in de periode 2023-2040. Het aantal grondexploitaties is met vier nieuw geopende grondexploitaties en drie afgesloten projecten in 2022 toegenomen naar 76 actieve projecten.

Er is dit jaar meer gepland werk gerealiseerd dan vorig jaar. Vorig jaar is er €63 miljoen aan investeringen gerealiseerd, dit jaar €93 miljoen.

Inflatie en de rentestijging hebben een grote impact op toekomstige resultaten

In 2022 is de trend van alsmaar stijgende huizenprijzen gebroken. Centrale banken verhogen de rente om de inflatie op meerdere terreinen in te perken. Dit maakt lenen duurder en in combinatie met de stijgende bouwkosten het moeilijker voor gemeente Rotterdam om sluitende grondexploitaties te realiseren.

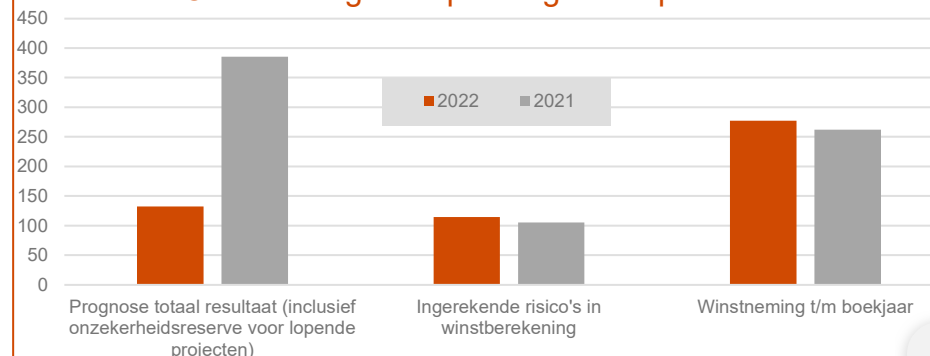
Verdeeld over de 76 grondexploitaties is het verwachte resultaat (eindwaarde) gedaald van €127 miljoen naar €16 miljoen. De grootste daling vindt plaats bij de projecten Rijnhaven (€27,2 miljoen), Park Zestienhoven (€11,3 miljoen) en Sportcampus (€9,7 miljoen). Deze daling heeft effect op toekomstige resultaten en raakt ook de jaarrekening 2022 als de eindwaarde (netto contante waarde) van een individueel project negatief is of wordt. Voor die projecten is een verliesvoorziening getroffen.

De verliesvoorziening nam toe van €85,5 miljoen in 2021 naar €123,2 miljoen in 2022. De projecten Rijnhaven, Sportcampus en Carnisse Eiland hebben hierin het grootste aandeel. De dotatie aan de voorziening voor Carnisse Eiland is gedekt door een onttrekking uit de bestemmingsreserve NPRZ.

Dat de onzekerheden toenemen, blijkt ook uit:

- de toename van de onzekerheidsreserves in de projecten (€49,2 miljoen naar €59,2 miljoen). Die onzekerheden worden gedekt uit de baten of de verliesvoorzieningen van de projecten.
- de toename van de benodigde weerstandscapaciteit (van €57 miljoen naar €58 miljoen) die moet worden gedekt vanuit het weerstandsvermogen. Overigens zijn de bestemmingsreserves grexen gedaald naar €3,9 miljoen (2021: €16,5 miljoen) door de onttrekking voor de dotatie aan de verliesvoorzieningen.

Ontwikkeling risicoprofiel grondexploitaties

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige ontwikkelingen

- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Ruimtelijk domein

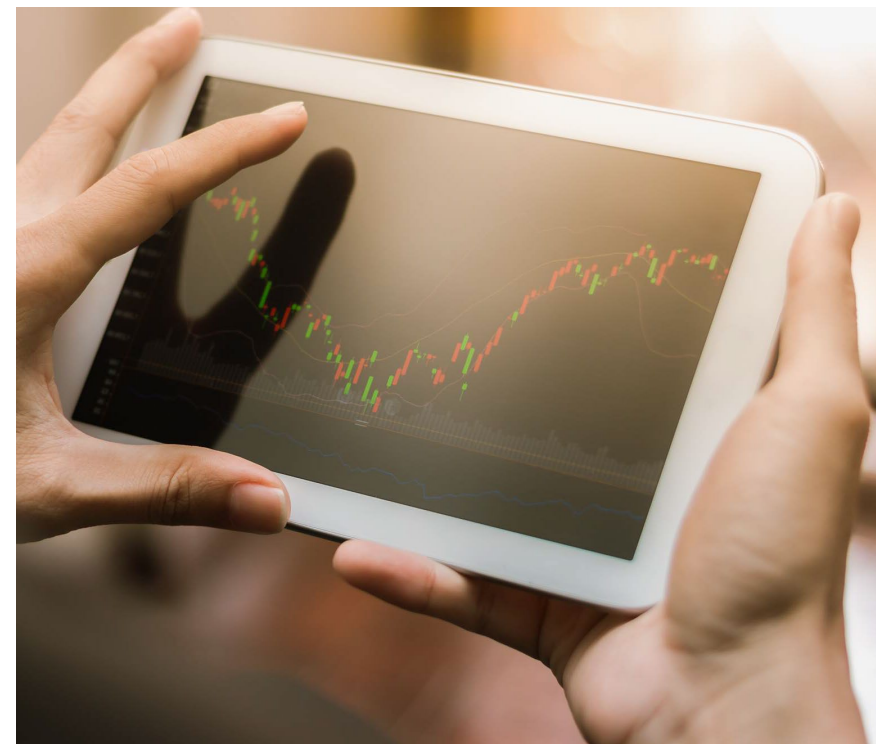
Parameters bewegen mee met de markt

De parameters voor de grondexploitaties zijn evenwichtig ingeschat

De waardering van uw grondexploitaties is voor een groot deel afhankelijk van schattingen. Om inzicht te krijgen in de financiële risico's stelt de gemeente exploitatieoverzichten op waarin een schatting is opgenomen van de te maken kosten en opbrengsten. Aan deze schattingen liggen diverse parameters en uitgangspunten ten grondslag. Wij hebben de gehanteerde uitgangspunten en parameters beoordeeld. Wij hebben vastgesteld dat de parameters zijn geactualiseerd als gevolg van de hoge inflatie die in de loop van 2022 is ontstaan. De [parameters voor de grondexploitaties](#) zijn evenwichtig bepaald.

Waardering gronden

Onder de materiële vaste activa is de investering in het Schiekadeblok opgenomen zolang de voorbereiding voor deze grondexploitatie nog loopt. Op basis van de actualisatie van de plannen, met name rondom verwerving van gronden, heeft het college €8,9 miljoen aan de voorziening toegevoegd en heeft de daarmee bepaalde boekwaarde getoetst aan de directe opbrengst-waarde van het gebied. Zie ook onze opmerkingen onder [Schattingen](#).

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige ontwikkelingen

- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Ruimtelijk domein

De parameters voor de grondexploitaties zijn sterk aangepast en daardoor nog steeds evenwichtig ingeschat

Parameter	Beoordeling		Toelichting
	2022	2021	
De gehanteerde rekenrente	●	●	Het college rekent binnen de grondexploitaties met een rekenrente van 0,8% (2021: 0,8%). Dit is de rente gebaseerd op de huidige leningenportefeuille van gemeente Rotterdam en is conform het BBV en beoordelen we daarom als evenwichtig. Gemeente Rotterdam heeft weinig gelden hoeven aan te trekken door hoge inkomende kasgeldstroom vanwege de conversiebatens met de woningcorporaties.
De kostenstijging	●	●	De gehanteerde kostenstijging is 12,0% (2021: 11,3%) en is gebaseerd op gegevens vanuit CBS/Statline. Het langjarige kostenpercentage is voor 2023 en 2024 verhoogd van 2% naar 5%. De percentages liggen in lijn met wat wij bij andere gemeenten zien.
De opbrengstenstijging	●	●	Het college rekent met een opbrengstenstijging van 0% voor 2023 en 2024, 1% voor 2025-2032 en 0% voor 2032 e.v. We concluderen dat de inschatting van deze parameter evenwichtig tot stand is gekomen. Ten opzichte van 2021 betreft dit een negatieve bijstelling van het opbrengstenstijgingspercentage, wat de verwachting aangeeft dat de huizenmarkt afvlakt.
De gehanteerde programmering	●	●	De programmering van de grondexploitaties is gebaseerd op interne adviezen van de afdeling Strategie van het cluster Stadsontwikkeling. Wij achten de, op marktinformatie gebaseerde, inschatting voor de programmering evenwichtig op basis van de door ons uitgevoerde controlewerkzaamheden.
Verkooprijzen	●	●	De prijzen zoals ingerekend in de grondexploitaties zijn veelal gebaseerd op marktinformatie of taxaties. Wij achten voor 2022 de gehanteerde prijsstelling, zoals opgenomen in de door ons gecontroleerde projecten, voldoende onderbouwd.
Onzekerheden	●	●	De waardering van de grondexploitaties is, evenals in 2021 geconstateerd, als voorzichtig aan te merken. In de actualisaties van de grondexploitaties wordt conform een vaste systematiek een onzekerheidsreserve berekend en daarnaast worden er onzekerheden ingerekend in de te nemen winstberekening. Hierbij wordt voor opbrengsten die worden ingeschat na vijf jaar een afslag van 50% gehanteerd en worden opbrengsten en kosten na tien jaar (conform het BBV) niet meer ingerekend.

● Controleverschil

● Optimistisch

● Evenwichtig

● Voorzichtig

● Controleverschil

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige ontwikkelingen

- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Sociaal domein

Gerealiseerde kosten sociaal domein liggen lager dan begroot

Lasten Wmo en Jeugd belangrijk lager dan vorig jaar door achterblijvende productie

In het coalitieakkoord is vastgelegd dat het tekort op Wmo en jeugdhulp moet worden verkleind. Hiervoor is in 2022 de Bestuurlijke Opdracht Zorg van start gegaan. Gedurende 2022 zijn de lasten voor Wmo-arrangementen belangrijk lager dan geraamd, vooral door achterblijvende productie door capaciteitstekorten (en niet door daling van de vraag).

In de begroting 2023 zijn belangrijke tekorten voor de zorg voorzien (baten vanuit gemeentefonds zijn lager dan de lasten), oplopend tot circa 200 miljoen in 2026. De bestuursopdracht Zorg moet leiden tot maatregelen om de stijgende zorgvraag bij Jeugdhulp en Wmo in te perken.

Sociale uitkeringen gestegen

De sociale uitkeringen zijn gestegen ten opzichte van vorig jaar door de verstrekking van leefgeldten aan vluchtelingen uit Oekraïne en de uitkering van de energietoeslag.

Bij de sociale uitkeringen is een onrechtmatigheid van €8,3 miljoen vastgesteld. Het college heeft anticiperend op landelijke wetgeving die is ingegaan per 1 januari 2023, besloten om bij het verstrekken van de uitkeringen de leeftijd voor het toepassen van de kostendelersnorm al in de tweede helft van 2022 generiek te verhogen. Dit leidt tot een onrechtmatigheid.

Opvang vluchtelingen Oekraïne gedekt door het Rijk

Gemeente Rotterdam heeft de opgave gekregen om vluchtelingen uit Oekraïne op te vangen. Gemeente Rotterdam heeft dit gedaan op 36 locaties, de totale beschikbaarheid (aantal dagen maal capaciteit) was 1,5 miljoen in 2022. De kosten die hieruit voortvloeien zijn vergoed door het Rijk en verantwoord in de SiSa-bijlage voor €67,8 miljoen. Naast de kosten die zijn gedeclareerd voor de specifieke uitkeringen heeft de gemeente ook regulier lasten gemaakt voor de vluchtelingen, zoals leerlingenvervoer.

Sociaal domein	Realisatie 2022 (x €1.000)	Begroting 2022 (x €1.000)	Realisatie 2021 (x €1.000)
1. Wmo en Jeugd - ZIN en PGB	288.885	332.167	324.074
2. Sociale uitkeringen	643.770	646.589	623.574
3. Vervoer (doelgroep en leerlingen)	35.540	37.255	36.624
4. Eigen bijdragen Wmo	-7.818	-9.145	-8.012
Totaal	960.377	996.866	976.260

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige ontwikkelingen

- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Sociaal domein

Prestatieleveringen voor zorg in natura en persoonsgebonden budget vastgesteld

Onzekerheden in prestatielevering zorg in natura

Gemeente Rotterdam stelt de prestatielevering van zorg in natura vast middels de productieverantwoordingen van aanbieders. Alle productieverantwoordingen met een goedkeurende verklaring zijn aangeleverd. Op basis hiervan is voldoende controle-informatie verkregen om te onderbouwen dat de prestaties ook daadwerkelijk zijn geleverd.

Bij het opmaken van de jaarrekening ontstaan verschillen tussen de gerealiseerde lasten volgens de productieverantwoordingen en de stelpost in de financiële administratie. De organisatie heeft gedurende 2022 een nieuwe prognoseberekening ontwikkeld. Dit model gaat uit van de gerealiseerde lasten plus een afwijkingsmarge. Door de verbeterde inschattingen zijn de afwijkingen tussen de prognose en de werkelijke lasten belangrijk kleiner geworden. In het correctieproces is het verschil gecorrigeerd.

Prestatielevering persoonsgebonden budget vastgesteld

Voor alle cliënten die een pgb ontvangen, worden door de gemeente beschikkingen verstrekt aan de cliënt. De Sociale Verzekeringsbank (SVB) verzorgt het administratieproces en legt daarvoor verantwoording af, maar controleert niet of de prestatie is geleverd voor gedeclareerde zorgkosten.

De organisatie heeft in 2022 daarom zelf huisbezoeken en telefonische onderzoeken uitgevoerd om de feitelijke levering van de via pgb betaalde zorg vast te stellen. Het gaat om dertig huisbezoeken en telefonische enquêtes.

De onderzoeken leveren in de verhoudingen van de jaarrekening voldoende

zekerheid over de prestatieleveringen van de pgb's. Wij adviseren echter voor de interne beheersing van de prestatielevering het aantal onderzoeken uit te breiden. Dit kan ook input geven voor de kwaliteit van de zorg en de Bestuursopdracht Zorg.

Onzekerheden in bijzondere bijstand energiearmoede

De energietoeslag in de bijzondere bijstand bedraagt €106,5 miljoen vergoed vanuit het Rijk en €15,3 miljoen gesubsidieerd door een stichting. Voor het uitkeren van een energietoeslag zijn er minimumvereisten vanuit het Rijk en heeft de gemeente nadere beleidskaders opgesteld die als basis dienen voor deze uitkering.

Er is een onzekerheid bij de bijzondere bijstand energiearmoede. In de steekproef is door het ontbreken van documentatie niet vastgesteld of het gaat om één huishouden. Op eenzelfde adres is twee keer een energietoeslag uitgekeerd op basis van niet volledige documentatie. De onzekerheid ontstaat op de toegepaste norm voor huishoudens. Deze onzekerheid is geëxtrapoleerd over de gehele populatie; dit betreft €3,6 miljoen.

Daarnaast vergoedt een stichting aan de gemeente de energietoeslag aan burgers met een inkomen tussen de 120% en de 140% van het wettelijk sociaal minimum. Uit de controle blijkt dat er één keer is vastgesteld dat een energietoeslag is uitgekeerd aan een burger uit die categorie die niet is gedeclareerd. Hierdoor bestaat het risico dat de declaratie over 2022 niet volledig is. De directie heeft besloten, gezien de inspanning die daar voor nodig is, de declaratie over 2022 niet meer aan te passen.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

Ruimtelijk domein

Sociaal domein

Overige ontwikkelingen

- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Overige ontwikkelingen

Schaarste vraagt om prioritering

In de toelichting op de programma's lezen wij als verklaring voor de lagere lasten veelal dat door krapte op de arbeidsmarkt de capaciteit niet beschikbaar was om de geplande uitvoering te realiseren zowel bij aanbieders/leveranciers als bij de gemeente. De verwachting is dat schaarste op de arbeidsmarkt (mede door de vergrijzing) de komende jaren zal blijven. Het is daarom zaak om na te gaan denken hoe taken op een andere manier in de toekomst kunnen worden ingevuld. Wij adviseren daarnaast voor de kortere termijn om explicieter keuzes te maken in de prioritering van de (niet-wettelijke) doelstellingen en taken.

Warmtebedrijf definitief verkocht

Gedurende 2022 zijn de belangen die gemeente Rotterdam had in het Warmtebedrijf Rotterdam overgedragen aan Vattenfall. In de jaarrekening 2022 waren al voorzieningen getroffen, waarbij de belangen waren afgewaardeerd naar nihil. Tijdens de onderhandelingen is ook gesproken over de toekomstige risico's en het waarborgen van het publiek belang in de toekomst. Voor dit nieuwe feit heeft het college een aanvullend bedrag voorgesteld, waarmee de raad bij het verkoopbesluit ook heeft ingestemd. Uiteindelijk leidt dit tot een last in de exploitatie van €48,2 miljoen.

De ontwikkelingen rondom het Warmtebedrijf hebben impact gehad op de voortgang van de energietransitie (meerdere projecten zijn vertraagd), blijkt uit verschillende toelichtingen in het programmaverslag. Of met ingang van 2023 de activiteiten rondom de energietransitie weer kunnen worden opgepakt, is nog niet helder.

Gemeente Rotterdam heeft geen voorziening verlofsparen opgenomen

Conform het BBV moet voor arbeidskostengerelateerde verplichtingen van niet gelijke omvang een voorziening worden gevormd. In 2022 is op basis van de cao een nieuwe regeling spaarverlof (of verlofsparen) geïntroduceerd. Gemeente Rotterdam heeft een indicatie gemaakt van de omvang en is tot de conclusie gekomen dat er sprake is van een gelijkmatige omvang per jaar. In die situatie geeft het BBV de optie om geen voorziening te vormen. Wel is het bedrag voor deze verplichting (€9 miljoen) opgenomen onder de niet uit de balans blijvende verplichtingen.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

Jaarverslag

Financiële positie

Observaties jaarverslag

Jaarrekening

Vooruitblik

Onze samenwerking

Bijlagen

Jaarverslag

In dit hoofdstuk beschrijven we wat ons is opgevallen in relatie tot de informatiewaarde van het jaarverslag. Daarnaast beschrijven we onze visie op de financiële positie.

04

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Financiële positie**
- Observaties jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Financiële positie

De kengetallen laten een gezonde financiële situatie zien

Wij hebben uw financiële positie aan de hand van zes kengetallen onder elkaar gezet. Hierbij hebben wij ook de landelijke cijfers gepresenteerd (zie de tabel hiernaast). Uw positie is gezond. Het exploitatieresultaat over 2022 is positief (€483 miljoen). Dit resultaat kent grotendeels (voor €414 miljoen) een incidenteel karakter, zoals blijkt uit de toelichting structurele en incidentele baten en lasten. De solvabiliteit van gemeente Rotterdam in 2022 is 64,2% en laat een verbetering zien van de financiële positie door de stijging als gevolg van het exploitatieresultaat over 2022. De structurele exploitatieruimte met een saldo van €81,6 miljoen laat zien dat de structurele lasten door structurele baten worden gedekt.

Om te beoordelen of gemeente Rotterdam in staat is om in te spelen op de toekomstige risico's is het belangrijk de solvabiliteit te bezien in verhouding tot het [weerstandsvermogen](#) en de uitdagingen in de meerjarenbegroting.

In de meerjarenbegroting 2023 raamt gemeente Rotterdam voor 2023 een tekort, voor 2024 en 2025 overschotten en een nagenoeg neutraal resultaat in 2026. Er zijn flinke bijstellingen (ombuigingen) ingeboekt. De tekorten in 2023 en 2026 zijn ten laste van de algemene reserve gebracht. Er is nog geen duidelijkheid over eventuele compensatie vanuit het Rijk na het jaar 2026.

Kengetallen	Gemeente Rotterdam		Landelijk**	
	2022	2021	2022*	2021
Weerbaarheid				
Solvabiliteit	64,2%	55,8%	30%	31%
Grondexploitaties	-3,0%	-2,7%	7%	9%
Structurele exploitatieruimte	1,6%	5,3%	0,2%	1%
Wendbaarheid				
Nettoschuldquote	12,0%	23,6%	74%	73%
Nettoschuldquote gecorrigeerd	9,9%	20,8%	68%	67%
Belastingcapaciteit	101%	102%	105%	105%
* Op basis van de begroting 2022				
** Bron: https://findo.nl/jive				

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag

Financiële positie

Observaties jaarverslag

- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

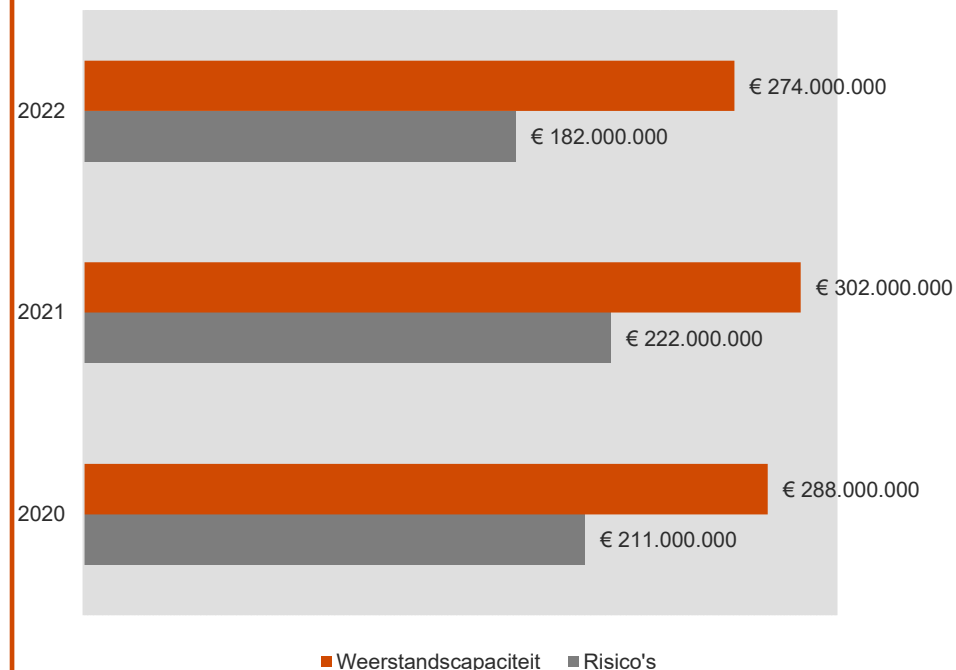
Financiële positie

Het weerstandsvermogen stijgt de laatste jaren

Gemeente Rotterdam stuurt voor de ratio weerstandsvermogen (beschikbaar/benodigd) op een waarde van 1 of hoger (voldoende). Hierbij wordt het integrale cijfer, de algemene dienst plus het grondbedrijf, als uitgangspunt genomen. De ratio wordt als matig beoordeeld bij een waarde tussen 0 en 1, als voldoende bij een waarde tussen 1 en 1,5 en als uitstekend bij een waarde groter dan 1,5. Met 1,51 is de integrale ratio weerstandsvermogen weer hoger dan vorige jaar, ondanks dat de weerstandscapaciteit is gedaald met €28 miljoen.

De risico's uit het grondbedrijf (zie [ruimtelijk domein](#)) laten een stijging zien van €57 naar €58 miljoen. Voor het geheel van de gemeente is er echter een daling van €40 miljoen in de financiële risico's. De belangrijkste verklaring voor de daling van het benodigd weerstandsvermogen in 2022 ten opzichte van 2021 is het wegvallen van het risico op het Warmtebedrijf. Het jaarverslag geeft slechts beperkt inzicht in de opbouw van de financiële risico's voor de benodigde weerstandscapaciteit. De toelichting is namelijk opgenomen bij de tweede herziening van de begroting.

Ontwikkeling van het weerstandsvermogen

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag

Financiële positie

Observaties jaarverslag

Jaarrekening

Vooruitblik

Onze samenwerking

Bijlagen

Financiële positie

De totale lasten in de primaire begroting worden structureel lager ingeschat dan de realisatie

Het voorspellend vermogen van gemeente Rotterdam kan worden verbeterd

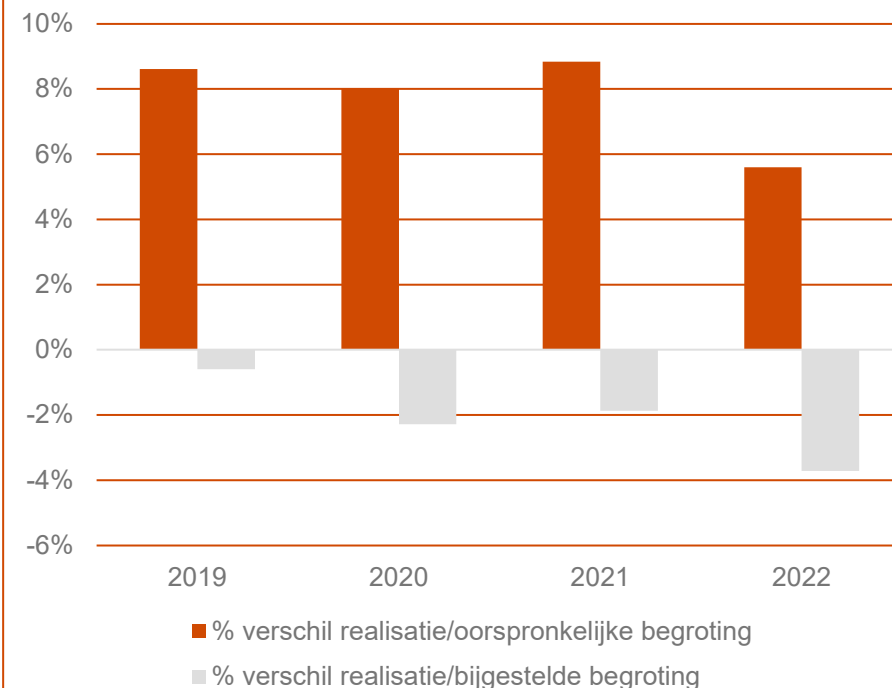
De grafiek hiernaast laat het verschil zien tussen het begrote en gerealiseerde totaal aan lasten exclusief reserves. Het totaal aan lasten wordt genomen in plaats van het resultaat om het effect van grote incidentele baten en lasten te normaliseren.

Er is een trend te zien waaruit blijkt dat gemeente Rotterdam consistent minder lasten initieel begroot dan er worden gerealiseerd. Bij het opstellen van de herziene begroting is de gemeente beter in staat eerdere schattings-onzekerheden te ramen. De herziene begroting laat in tegenstelling tot de begroting een hogere inschatting van de lasten zien dan daadwerkelijk wordt gerealiseerd.

Het voorspellend vermogen van de gemeente is in de initiële begroting te verbeteren en is in de herziene begrotingsronde al meer nauwkeurig. Wel is in 2022 het verschil van de realisatie met de bijgestelde begroting groter dan in eerdere jaren.

Gezien de structurele afwijking in de initiële begroting adviseren wij om voor het deel dat nog niet kan worden geraamd een verschillen tussen initiële begroting en realisatie goed in kaart te brengen. Bij het opstellen van de nieuwe begroting adviseren wij om bij het vertrekpunt ook deze analyse in ogenschouw te nemen.

Voorspellend vermogen van gemeente Rotterdam

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

Jaarverslag

Financiële positie

Observaties jaarverslag

- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Observaties jaarverslag

De kwaliteit van uw jaarverslag kan beter

Analyse van wat is bereikt gedurende het jaar kan beter

Het jaarverslag kent door de websiteopbouw een overzichtelijke indeling en de mogelijkheid om 'door te klikken' naar meer details indien gewenst.

De infographic waarin samengevat de jaarcijfers van gemeente Rotterdam worden toegelicht is een goede aanvulling. De vergelijking begrotingssaldi per programma is ook een verbetering ten opzichte van vorig jaar en geeft inzicht in de ontwikkeling en trend daarvan en het eventuele verschil (positief of negatief) met de komende begrotingsjaren.

Bij de programmaverantwoording is het onderdeel 'Voortgang 2022' een korte beschrijving van de ontwikkelingen en (vaak concrete) resultaten in het jaar. De onderdelen 'Wat hebben we bereikt' en 'Wat hebben we gedaan' zijn vooral een herhaling van de doelstellingen en beschreven activiteiten zoals verwoord in de begroting. Hierdoor mist er duiding over wat is bereikt op weg naar de doelstellingen per programma. Ook omdat in de bestuurlijke hoofdlijnen de voortgang per programma wordt herhaald en een samenvattende reflectie van het college op de realisatie en ontwikkelingen ontbreekt. Met uitzondering van de college targets is het voor de raad daardoor lastig om de controlerende taak uit te voeren.

Het overzicht baten en lasten per programma is op kostensoortniveau en de toelichting van de verschillen op kostenplaatsniveau. De toelichtingen op de verschillen kunnen worden verbeterd door vaker redengevend verklarend te zijn, de verbinding te maken tussen kostenplaats en kostensoort en ook de koppeling te maken met het effect op het beleid.

Definitie overhead is niet eenduidig

De programmarekening (jaarverslag) en de jaarrekening kennen een verschillende definitie van overhead. Gekozen is om voor de programmarekening aan te sluiten bij de interne sturingsinformatie en niet bij de definitie van overhead conform het BBV. Begrotingsmutaties moeten echter op basis van de cijfers conform het BBV, waardoor bij begrotingsmutaties gebruik wordt gemaakt van verschillende tabellen. Dit is foutgevoelig (is gebleken), onnodig complex voor de raadsleden en in de jaarrekening ontbreekt een toelichting van de belangrijkste verschillen. Wij adviseren de overhead in de programmarekening in te richten conform het BBV.

Betrouwbaarheid van de jaarrekening is teveel afhankelijk van derde lijn

In het jaarrekeningtraject heeft de auditfunctie een omvangrijk bedrag aan controleverschillen vastgesteld waarvan €98 miljoen is gecorrigeerd in de definitieve versie. Deze verschillen zijn niet of niet tijdig in het primaire proces (eerste lijn) en de administratie en controlfunctie (tweede lijn, cluster BCO en DMC) afgevangen. De aard van de correcties (veelal afgrenzingsfouten, dus lasten die niet aan het juiste boekjaar worden toegerekend) geeft aan dat de kwaliteit van de (administratieve) processen en het challenges van de uitkomsten daarvan door de tweede lijn moeten worden versterkt. Bijvoorbeeld door het versterken van de kennis, heldere (boekings)instructies rondom afgrenzing en wellicht ook opnemen bij een tussentijdse afsluiting. Het daarbij tijdig voorbereiden van niet-routinematige posten (denk aan SiSa-regelingen met een investerings- en exploitatiedeel) is tevens aan te bevelen.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Financiële positie
- Observaties jaarverslag**
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Observaties jaarverslag

Het jaarverslag voldoet aan de formele inzichtsvereisten

De jaarrekening en het jaarverslag zijn verenigbaar, daarnaast voldoet het jaarverslag aan de vereisten van het BBV

Wij hebben vastgesteld, op grond van de verkregen informatie in onze controle, dat de jaarrekening en het jaarverslag verenigbaar zijn. In het BBV zijn diverse eisen opgenomen voor de vorm en inhoud van het jaarverslag, waaronder de nieuwe paragraaf 'Wet open overheid'. De paragraaf 'Wet open overheid' is nieuw per 2022. Gemeente Rotterdam heeft deze paragraaf conform de vereisten opgenomen in het jaarverslag. Wij hebben vastgesteld dat uw jaarverslag voldoet aan het BBV.

De kwaliteit van uw paragrafen is voldoende

Wij hebben vastgesteld dat alle verplichte informatie in de paragrafen is opgenomen. Daarnaast hebben wij de informatiewaarde van de paragrafen beoordeeld. Deze geven veel informatie over de realisatie ten opzichte van de uitgangspunten van het beleid. Daarnaast zijn paragrafen opgesteld over specifieke onderwerpen.

Uw paragraaf 'Bedrijfsvoering' geeft voldoende inzicht in het fraudepreventieprogramma van gemeente Rotterdam

In onze controleverklaring hebben wij gerapporteerd over de risico-inschatting, onze verrichte werkzaamheden en materiële bevindingen ten aanzien van fraude. Daarbij hebben we ook aandacht besteed aan de toelichtingen die gemeente Rotterdam heeft opgenomen in de paragraaf 'Bedrijfsvoering'. Wij vinden dat de toelichting inzake fraude voldoende is.

De paragraaf 'Weerstandsvermogen en risicobeheersing' geeft inzicht in het vermogen om risico's uit de bedrijfsvoering financieel op te vangen

Naast het onderwerp fraude hebben wij in onze controleverklaring ook gerapporteerd over de financiële positie van gemeente Rotterdam. Wij hebben kennis genomen van de informatie in de paragraaf 'Weerstandsvermogen en risicobeheersing' over de financiële kengetallen en de financiële risico's om de benodigde weerstandscapaciteit te bepalen. Het jaarverslag geeft slechts beperkt inzicht in de opbouw van de financiële risico's voor de benodigde weerstandscapaciteit. De toelichting is namelijk opgenomen bij de tweede herziening van de begroting. Uit de paragraaf 'Weerstandsvermogen en risico-beheersing' blijkt dat de gemeente Rotterdam voldoende vermogen heeft om de risico's vanuit de bedrijfsvoering financieel op te vangen.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag

Jaarrekening

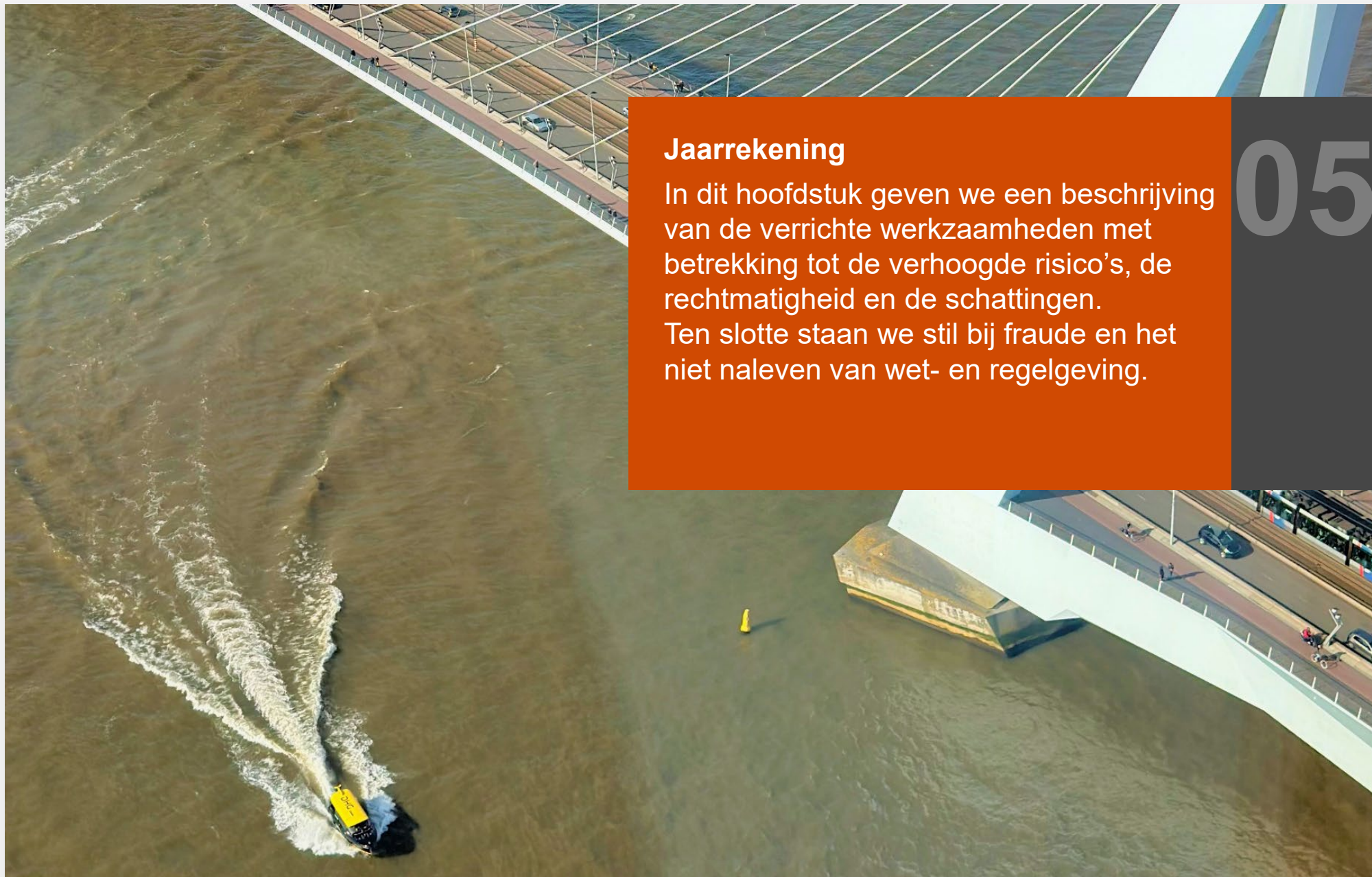
- Rechtmatigheid
- Schattingen
- Fraude en wet- en regelgeving
- Update interne beheersing

- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Jaarrekening

In dit hoofdstuk geven we een beschrijving van de verrichte werkzaamheden met betrekking tot de verhoogde risico's, de rechtmatigheid en de schattingen. Ten slotte staan we stil bij fraude en het niet naleven van wet- en regelgeving.

05

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening

Rechtmatigheid

Schattingen

Fraude en wet- en regelgeving

Update interne beheersing

 Vooruitblik

 Onze samenwerking

 Bijlagen

Rechtmatigheid

De onrechtmatigheid bij Europese aanbestedingen is toegenomen

- Voorgaand jaar bleken er onrechtmatigheden te zijn naar aanleiding van de uitgevoerde controles door afdeling Financial Audit. Voor een bedrag van €2 miljoen zijn deze doorgelopen in 2022. Dit betreffen 26 'oude' opdrachten. Deze oude contracten leiden ook tot bestedingen (én dus tot onrechtmatigheden) in 2022. Wel valt op dat het aantal bestedingen uit hoofde van deze contracten afloopt en ook in de komende jaren verder zal aflopen.
- Contracten met een startdatum vanaf 1 januari 2020 worden conform voorgaand jaar geregistreerd in het contractenregistratiesysteem (CAS) waarbij ook het rechtmatigheidsoordeel wordt vastgelegd. De uitgaven op contracten die het oordeel onrechtmatig hebben bedraagt €0,7 miljoen (2021: €1,6 miljoen).
- Buiten de reguliere controle van aanbestedingen zijn er drie aanbestedingscasussen gemeld vanuit de clusters die onrechtmatig blijken te zijn. Het bedrag aan onrechtmatigheid in 2022 is hier vastgesteld op €7,9 miljoen.
- De resterende onrechtmatigheden wordt veroorzaakt door het verstrekken van diverse kleinere opdrachten aan leveranciers, die op basis van de aanbestedingsregels gezamenlijk (in een raamcontract) aanbesteed hadden moeten worden. De bestedingen zijn namelijk naar hun aard gelijksoortig en komen boven de Europese aanbestedingsgrens.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening

Rechtmatigheid

Schattingen

Fraude en wet- en regelgeving

Update interne beheersing

Vooruitblik

Onze samenwerking

Bijlagen

Rechtmatigheid

Er zijn geen onrechtmatigheden in het kader van de begrotingsrechtmatigheid

Een onderdeel van onze rechtmatigheidscontrole betreft de naleving van het budgetrecht van de raad. Is op programma- of kredietniveau niet meer besteed dan waar u als raad toe besloten heeft? Op basis van artikel 3 lid 6 sub a van uw financiële verordening blijkt dat de begroting wordt vastgesteld op programmaniveau.

Begrotingsoverschrijdingen (op programmaniveau) kunnen dus, in sommige gevallen, als onrechtmatig worden aangemerkt. Onderstaand hebben wij de

overschrijdingen opgenomen van de lasten en weergegeven of deze wel of niet meewegen in ons oordeel bij de jaarrekening.

De spelregels rondom begrotingsrechtmatigheid zijn vanaf 2023 veranderd. In het hoofdstuk 'Vooruitblik' geven we inzicht in de gerelateerde ontwikkelingen.

Programma	Lasten werkelijk (in €1.000)	Overschrijdingen t.o.v. begroting (na wijziging) (in €1.000)	Telt overschrijding mee voor het oordeel?	Toelichting
Armoede, schuldhulpverlening, integratie en samenleving	€237.600	10.330	Nee	Overschrijding past binnen bestaand beleid
Beheer van de stad	€420.919	9.350	Nee	Overschrijding is deels gecompenseerd door direct gerelateerde baten, betreft deels een eerder gemeld risico dat zich daadwerkelijk heeft gemanifesteerd en het resterende deel past binnen bestaand beleid
Belastingen	€15.102	1.494	Nee	Overschrijding past binnen bestaand beleid
Overhead	€519.069	8.538	Nee	Overschrijding is deels gecompenseerd door direct gerelateerde baten en het resterende deel past binnen bestaand beleid

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Rechtmatigheid
- Schattingen**
- Fraude en wet- en regelgeving
- Update interne beheersing
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Schattingen

De schattingen van het college nader uitgelicht

Bij het opstellen van de jaarrekening moet het college belangrijke boekhoudkundige schattingen, beoordelingen en aannames toepassen en toelichten. Wij hebben de belangrijkste schattingen, beoordelingen en aannames die door het college zijn gedaan beoordeeld en concluderen dat deze zijn gebaseerd op passende bewijsstukken en goed uitgebalanceerde overwegingen.

Onderstaande tabel bevat een overzicht van onze bevindingen met betrekking tot die schattingen en oordelen.

Schatting	Waarde (x €1 miljoen)		Oordeel		Opmerkingen
	2022	2021	2022	2021	
Afschrijvingen van materiële vaste activa	136,6	131,0	●	●	Het activabeleid van de gemeente ligt ten grondslag aan de wijze van afschrijven op materiële vaste activa. De gehanteerde afschrijvingspercentages zijn gebruikelijk in de sector.
De waardering van het vastgoed	1.549,7	1.522,0	●	●	Vastgoed kan een economische of een maatschappelijke functie hebben en op vastgoed met een maatschappelijke functie (bijvoorbeeld een schoolgebouw) mag niet worden afgewaardeerd. De waardering van het vastgoed met een economische functie hebben we in detail gecontroleerd.
De waardering van de grondexploitaties	-146,0	-111,3	●	●	Wij zijn van mening dat de schattingen met betrekking tot de grondexploitaties een betrouwbaar beeld geven van de waardering van uw grondexploitaties. De uitgangspunten die in de berekeningen gehanteerd worden zijn voor zover mogelijk onderbouwd met rapportages van externe partijen.

Controleverschil

Optimistisch

Evenwichtig

Voorzichtig

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Rechtmatigheid
- Schattingen**
- Fraude en wet- en regelgeving
- Update interne beheersing
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Schattingen

De schattingen van het college nader uitgelicht

Schatting	Waarde (x €1 miljoen)		Oordeel		Opmerkingen
	2022	2021	2022	2021	
De waardering van de financiële vaste activa	545,1	544,9	●	●	Wij hebben de waardering van uw financiële vaste activa in detail gecontroleerd. Ook de deelnemingen hebben we specifiek gecontroleerd. Wij concluderen dat de inschattingen van het college ten aanzien van deze deelnemingen en (gerelateerde) leningen evenwichtig tot stand zijn gekomen.
De waardering en indexatie van de APPA-voorziening	42,3	52,2	●	●	De voorziening voor wethouderspensioenen (APPA) per eind 2022 is onderbouwd door actuariële berekeningen van een externe serviceorganisatie. Deze organisatie heeft de uitgangspunten uit de circulaire van het ministerie gebruikt. De daling is te herleiden naar de aanpassing in de rekenrente van 0,5% naar 2,4%.

● Controleverschil

● Optimistisch

● Evenwichtig

● Voorzichtig

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Rechtmatigheid
- Schattingen

Fraude en wet- en regelgeving

Update interne beheersing

- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

Fraude en wet- en regelgeving

Frauderisicomanagement door college toegelicht in paragraaf Bedrijfsvoering

Frauderisicomanagement toegelicht in paragraaf Bedrijfsvoering

Zoals het college heeft opgenomen bij de toelichting over het frauderisicomanagement in de paragraaf Bedrijfsvoering zijn er diverse meldingen van vermoeden van fraude. Het college heeft een adequaat proces ingericht om opvolging te geven aan deze meldingen. Met het college hebben wij geconstateerd dat het risico op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening voldoende beperkt is.

Melding via de klokkenluidersregeling

Er is één melding van een mogelijke fraude ontvangen bij ons als accountant. Het onderzoek loopt op dit moment nog. Samen met de organisatie is er gekeken naar de mogelijke materiële impact op de jaarrekening. Met de huidige informatie is dit risico voldoende beperkt. Wij zien verder dat procedures zoals deze zijn ingericht door de organisatie worden uitgevoerd. Wanneer het onderzoek is afgerond zullen wij u hier wederom over informeren. Onze nieuwe controleverklaring

Wij hebben tijdens onze controle bijzondere aandacht besteed aan het proces dat u hebt opgezet om frauderisico's en risico's op het niet naleven van wet- en regelgeving te identificeren. De uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten hebben wij voor het eerst gerapporteerd in onze nieuwe controleverklaring. Hieronder geven wij u inzicht in onze belangrijkste bevindingen.

Er zijn specifieke functies aanwezig die toezien op fraudepreventie en integriteit. De concernbrede preventieve maatregelen zijn uitgewerkt in de rapportage 'scan hard controls fraude'. Ook op verschillende afdelingen wordt

met het project StreetWise aandacht gegeven aan cultuur en gedrag aspecten bij preventie. Bijvoorbeeld op welke manier je als ambtenaar beïnvloed kunt worden door leveranciers. Deze maatregelen maken dat het thema fraude en integriteit consequent op de agenda staat.

Onderdeel van het preventiesysteem zijn ook verschillende meldingssystemen waarin klokkenluiders misstanden (anoniem) kunnen melden. Via de melding zijn we de verschillende stappen van deze regeling samen met de organisatie aan het doorlopen. De klokkenluidersregeling kent alle benodigde elementen voor een effectieve regeling.

Verantwoordelijkheden van het college en de raad

De primaire [verantwoordelijkheid](#) voor het voorkomen en opsporen van fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving berust bij degenen die belast zijn met governance van de gemeente (de raad) en het college. Vanuit PwC hebben we een '[blog](#)' gepubliceerd die ingaat op de rol van de raad bij het voorkomen van fraude en corruptie. Deze blog belicht de verantwoordelijkheden van de organisatie en hoe u deze kunt aanpakken.

Als uw accountant is het [onze verantwoordelijkheid](#) om onze controle te plannen en uit te voeren om redelijke zekerheid te krijgen dat de jaarrekening als geheel geen materiële onjuistheden bevat, of die nu worden veroorzaakt door fraude of door fouten, rekening houdend met het toepasselijke wettelijke en regelgevende kader. Door de inherente beperkingen van een controle is het risico onvermijdelijk dat sommige materiële onjuistheden in de jaarrekening onopgemerkt blijven.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

Jaarverslag

Jaarrekening

Rechtmatigheid

Schattingen

Fraude en wet- en regelgeving

Update interne beheersing

Vooruitblik

Onze samenwerking

Bijlagen

Update interne beheersing

Geen nieuwe significante tekortkomingen geïdentificeerd in de interne beheersing

Geen nieuwe significante tekortkomingen in de interne beheersing

In onze twee boardletters 2022, zoals gerapporteerd aan de COR, hebben wij ons beeld gegeven van de interne beheersing van gemeente Rotterdam. Naar aanleiding van de jaarrekeningcontrole hebben wij geen aanvullende belangrijke aandachtspunten in de interne beheersing geconstateerd.

Herziene bevinding ten aanzien van uw IT-omgeving

Wij zijn verplicht melding te maken van onze bevindingen met betrekking tot de betrouwbaarheid en continuïteit van uw geautomatiseerde gegevensverwerking. Onze werkzaamheden richten zich op de algemene IT-beheersingsmaatregelen rondom onderstaande systemen:

- Oracle EBS, Apro, AOL, Gouw, ONS en ADP (werking);
- Cognos, EPC2000, ABS, AVS, Parksaver, HAS, ISA, Socrates, Active Directory (bestaan).

Ten aanzien van de database van Oracle EBS en Apro is in een eerder stadium vastgesteld dat generieke accounts met schrijfrechten op de database aanwezig zijn en is destijds ook geconcludeerd dat het risico laag is op basis van beperkt gebruik van de accounts. Na jaareinde hebben we die conclusie moeten herzien, omdat wij hebben vastgesteld dat deze accounts actief gebruikt zijn. Dit betreft een tekortkoming, echter aangezien afdeling Financial Audit al in een eerder stadium de controleaanpak voor Oracle EBS en Apro heeft gewijzigd van systeemgericht naar gegevensgericht, en wij deze aanpak hebben overgenomen, leidt deze bevinding niet tot een nieuwe aanpassing in de controleaanpak.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

- Jaarverslag
- Jaarrekening

Vooruitblik

Rechtmatigheidsverantwoording

Klimaat en duurzaamheid

Cybersecurity en NIS2-richtlijn

Onze samenwerking

Bijlagen

Vooruitblik

In dit hoofdstuk bespreken wij de relevante ontwikkelingen die vanaf het jaar 2023 relevant zijn voor uw gemeente. Dat zijn onder meer de veranderende controleverklaring, de komst van de rechtmatigheidsverantwoording en een wijziging in (onze) controlestandaarden.

06

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik

Rechtmatigheidsverantwoording

Klimaat en duurzaamheid

Cybersecurity en NIS2-richtlijn

Onze samenwerking

Bijlagen

Rechtmatigheidsverantwoording

De voorbereidingen voor de rechtmatigheidsverantwoording zijn gereed

Gemeente Rotterdam is klaar voor de rechtmatigheidsverantwoording

Gemeente Rotterdam heeft alle voorbereidingen getroffen voor de invoering van een rechtmatigheidsverantwoording. Deze zal met ingang van 1 januari 2023 van kracht zijn. De onderliggende voorschriften in het BBV en het Besluit accountantscontrole decentrale overheden (BADO) worden daarvoor momenteel aangepast.

De vastgestelde verantwoordingsgrens wordt in 2023 nogmaals in de COR besproken. De regels met betrekking begrotingsrechtmatigheid moeten opgenomen worden in de financiële verordening. Wij adviseren om de huidige systematiek te handhaven.

Mogelijke inhoud van de paragraaf 'Bedrijfsvoering'

De paragraaf 'Bedrijfsvoering' kent geen voorgeschreven structuur vanuit het BBV. Feitelijk kunnen alle onderwerpen met een overkoepelend karakter die de gemeentelijke bedrijfsvoering en organisatie betreffen in deze paragraaf aan de orde komen. Zo kunnen in deze paragraaf onderwerpen als integriteit, innovatie en privacy aan de orde komen, maar ook de organisatiestructuur en het personeels-, duurzaamheids- en investeringsbeleid. Vooropstaat dat de eigenheid van de gemeente en de wens van de raad bepalend zijn voor de onderwerpen in de paragraaf 'Bedrijfsvoering'. Zo kan de raad ook nadere wensen vastleggen voor deze paragraaf in de financiële verordening.

Vereiste communicatie op grond van controlestandaarden	Heeft het college al afspraken gemaakt over deze onderwerpen?		
	Ja	Onderhanden	N.v.t.
De verantwoordingsgrens voor 2023 is bepaald op basis van de totale lasten inclusief toevoegingen aan de reserves	●		
De verantwoordingsgrens voor 2023 is vastgesteld door de raad	●		
Het normenkader 2023 is onderhanden of de datum van vaststelling door de raad is gepland	●		
De financiële verordening is herzien indien er staat dat de accountant de rechtmatigheid toetst	●		
De financiële verordening bevat de wijze waarop wordt omgegaan met begrotingsonrechtmatigheden	●		
Het college en de raad hebben overeenstemming inzake de mate van detail in de paragraaf 'Bedrijfsvoering'	●		
Het interne controleplan van de gemeente bevat een scoping van de processen en balansposten, risicoanalyses per proces en post en de controle-aanpak	●		

	Aanbiedingsbrief
	Onze kernboodschappen
	Onze conclusies
	Ontwikkelingen 2022
	Jaarverslag
	Jaarrekening
	Vooruitblik
	Rechtmatigheidsverantwoording
	Klimaat en duurzaamheid
	Cybersecurity en NIS2-richtlijn
	Onze samenwerking
	Bijlagen

Klimaat en duurzaamheid

Sturen op realisatie van klimaat- en duurzaamheidsdoelstellingen

Gemeente Rotterdam heeft een belangrijke maatschappelijke rol en taak om gezamenlijk met bedrijven en maatschappelijke organisaties de uitstoot van broeikasgassen te verminderen. Daarnaast zijn er ook andere complexe duurzaamheidsopgaven zoals klimaatadaptatie en het verbeteren van de leefomgeving met bijvoorbeeld het bevorderen van circulariteit en biodiversiteit. Om goed op deze opgaven te kunnen sturen adviseren wij om klimaat- en duurzaamheidsdoelstellingen onderdeel te laten zijn van de P&C-cylus. We reflecteren hieronder op de vijf stappen die we in het [artikel](#) hebben onderkend:

Stap 1 en 2. Bepaal de opgaven en kansrijke maatregelen

In 2019 is het Raadsakkoord Energietransitie vastgesteld met de Rotterdamse doelen en leidende principes ten aanzien van de CO₂-uitstoot. Hierbij zijn de opgaven en maatregelen in vijf transitiepaden voor de energietransitie onderkend en uitgewerkt: het haven-industrieel complex, gebouwde omgeving, mobiliteit, energieproductie en economie. De samenwerking met de partners in de stad, die was vastgelegd in de Rotterdamse klimaataanpak, wordt in deze collegeperiode voortgezet door de Rotterdamse Klimaataanjagers. Belangrijk onderdeel van de gemeentelijke uitvoeringsplan energietransitie (2020-2022) is het geven van het goede voorbeeld, bijvoorbeeld met betrekking tot het wagenpark, vastgoedportefeuille en maatschappelijk verantwoord inkopen. Vanaf 2023 is het daarin opgenomen Energietransitiebudget vervangen door het Duurzaamheidstransitiebudget, waarvan de kaders eind 2022 door de raad zijn vastgesteld. In 2023 is het Klimaat Actieplan Rotterdam (KAR) gepubliceerd. Het plan laat zien wat de gemeente doet om de klimaatdoelen van 2030 en 2050 te behalen en op welke onderdelen er meer acties nodig zijn om de doelen te halen. Het KAR laat ook de voortgang van acties en projecten zien en wordt halfjaarlijks bijgewerkt. Klimaatprojecten die vanuit de stad worden geïnitieerd, zoals die van het aanstaande Rotterdams Burgerberaad Klimaat, zullen ook landen in het KAR.

Stap 3. Bepaal de stuurindicatoren (input/output) bij de transitiepaden

In de jaarlijkse CO₂-monitor van DCMR wordt de trend van de CO₂-uitstoot gerapporteerd per transitiepad, waarbij ook de maatregelen door DCMR zijn doorgerekend. Voor de bedrijfsvoering is aangesloten bij de CO₂-prestatieladder. In de genoemde documenten is vooral sprake van resultaatindicatoren.

Stap 4. Veranker de sturing in de P&C-cyclus

Ook voor duurzaamheidsdoelstellingen geldt de kracht van de P&C-cyclus, waarin kaderstelling en verantwoording zijn verankerd en de raad zijn controlerende rol kan invullen. In de begroting en jaarstukken is een apart programma voor de Energietransitie opgenomen waarin per doelstelling (transitiepad) de ambities/beoogde resultaten, de activiteiten en de indicatoren (zowel resultaat (CO₂-uitstoot) als enkele input/outputindicatoren) zijn benoemd. In de voortgang worden de diverse stappen en activiteiten benoemd. Niet altijd is duidelijk of dit wel of niet conform het schema van de transitiepaden is en/of belangrijke mijlpalen zijn behaald. In de specifieke paragraaf klimaat worden (meer algemeen) de integrale inspanningen (inclusief bedrijfsvoering, klimaatbestendigheid en circulariteit) beschreven.

We adviseren om de informatiewaarde voor de controlerende rol van de raad te versterken door ook inzicht in de realisatie van belangrijke mijlpalen per transitiepad in de tijd (input/outputindicatoren) op te nemen in de P&C-cyclus of in de halfjaarrapportages van het KAR.

Stap 5. Verrijk het inzicht met de impact op de brede welvaart

Het begrip duurzaamheid wordt vandaag de dag breder gebruikt dan alleen voor milieu en klimaat. Internationaal wordt daarvoor de term ESG (Environmental, Social, Governance) gehanteerd. Het CBS stelt sinds 2020 de Monitor Brede Welvaart op en biedt een vaste set aan indicatoren om de ontwikkeling van welvaart in de brede zin van het woord - economisch, ecologisch en sociaal-maatschappelijk - in kaart te brengen. Samen geven deze indicatoren een vergelijkbaar inzicht in duurzaamheid in brede zin.

☰	Aanbiedingsbrief
💬	Onze kernboodschappen
📍	Onze conclusies
↔	Ontwikkelingen 2022
☰	Jaarverslag
📈	Jaarrekening
⚙️	Vooruitblik
	Rechtmatigheidsverantwoording
	Klimaat en duurzaamheid
	Cybersecurity en NIS2-richtlijn
👤	Onze samenwerking
📁	Bijlagen

Cybersecurity en de komst van de NIS2-richtlijn

In de eerste Board Letter hebben we terugkoppeling gegeven over cybersecurity. We hebben begrepen dat er zich sindsdien geen significante (cyber)incidenten hebben voorgedaan met een eventuele impact op de controle.

Een relevante ontwikkeling op het gebied van cybersecurity voor gemeente Rotterdam is de komst van de nieuwe Europese NIS2-richtlijn. Het doel van deze richtlijn is het verhogen van het algemene niveau van cybersecurity binnen de Europese Unie. Vanuit de nieuwe richtlijn verwachten wij strengere normen, meer aandacht voor securitygovernance en meer verantwoordelijkheden voor bestuursleden. Nieuw is hierbij dat niet-naleving beboet kan worden en bestuursleden persoonlijk aansprakelijk kunnen worden gesteld.

Deze richtlijn is eind 2022 goedgekeurd door het Europees Parlement, waarbij de lidstaten 21 maanden de tijd hebben om deze richtlijn te implementeren in nationale wetgeving. In Nederland zal hier invulling aan gegeven worden door middel van de Wet beveiliging netwerk- en informatiesystemen (Wbni). Organisaties die als 'essentieel' of 'belangrijk' worden beschouwd moeten vanaf het derde kwartaal van 2024 aan deze regels voldoen. Vanaf dat moment zal hier naar verwachting ook op gehandhaafd gaan worden.

Voor lokale overheden (waaronder gemeenten) geldt dat de NIS2-richtlijn deze optioneel als 'essentieel' kenmerkt. Dit houdt in dat lidstaten bij de implementatie van de richtlijn zelf kunnen besluiten in hoeverre deze dienstverlening als 'essentieel' wordt gezien. Daarnaast kunnen gemeenten mogelijk ook gekenmerkt worden als essentieel vanuit de 'essentiële' sector transport (weg).

We adviseren gemeente Rotterdam een zelfevaluatie uit te voeren om te bepalen in hoeverre de NIS2-richtlijn ook van toepassing is op uw organisatie en indien dat het geval is de benodigde stappen uit te voeren om aan de NIS2-richtlijn te voldoen. Het is hierbij van belang dat deze stappen afgerond zijn vóór het derde kwartaal van 2024.

Belangrijke stappen ter voorbereiding op de NIS2-richtlijn indien van toepassing

Uitvoeren van een cybersecurityrisicoanalyse om eventuele lacunes met betrekking tot de richtlijn op te sporen. Let op, het gaat hierbij primair om risico's voor de maatschappij en de economie.

Identificeren en implementeren van de benodigde cybersecuritymaatregelen die geschikt en proportioneel zijn.

Implementeren van een proces voor het tijdig melden van significante cybersecurity-incidenten.

Ontwerpen en implementeren van monitoringmechanismen om de effectiviteit van de maatregelen continu te valideren.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking**
- Bijlagen

Onze samenwerking

In dit hoofdstuk beschrijven we hoe wij hebben samengewerkt met u en uw medewerkers. Daarnaast presenteren wij een overzicht van het aantal uren dat er is gewerkt aan de controle.

07

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking**
- Bijlagen

Onze samenwerking

In onze samenwerking merken wij een duidelijke afhankelijkheid van Financial Audit

In de huidige tijd van hybride samenwerken hebben wij een fijne samenwerking ervaren en is de communicatie tussen Financial Audit (FA), Middelen en control, BCO, de clusters en PwC goed verlopen. De communicatielijnen waren kort en dit heeft eraan bijgedragen dat het over het algemeen een meer gestructureerd proces is geweest. Wel merken we op dat onze afhankelijkheid van FA groot is. Aan het einde heeft dat geleid tot een intensief controleproces, waarbij de werkdruk hoog was toen de oplevering vertraagde.

Onze reflectie op het proces van de jaarrekeningcontrole

De afgelopen periode hebben we samen geïnvesteerd in het zo helder en open mogelijk communiceren, inclusief alle bijzondere onderwerpen. Dit heeft ertoe geleid dat de inhoudelijke discussies over de verwerking van posten in de jaarrekening in een vroeg stadium zijn gevoerd.

De laatste maand van de controle is echter nog intensief geworden. Door hoge werkdruk en capaciteitsproblemen aan de kant van de organisatie (mede in verband met de implementatie van GREAT) en het toegenomen aantal SiSa-regelingen is de oplevering van onderbouwingen en controleresultaten in een aantal gevallen vertraagd. Doordat ook wij met een afgemeten capaciteit hadden te maken, hebben wij de afwikkeling van de controle niet altijd efficiënt kunnen oppakken. Ondanks de grote opgave bij de controle, is de controle in goed overleg uitgevoerd. Wij willen graag in de evaluatie nagaan hoe wij het proces minder afhankelijk kunnen maken van inspanningen aan het eind van het traject.

Geen bevindingen te melden rondom onafhankelijkheid

Wij hebben onze naleving van externe normen en ons wereldwijde onafhankelijkheidsbeleid met betrekking tot onze dienstverlening in 2022 bewaakt en bevestigen dat wij aan deze onafhankelijkheidsvereisten hebben voldaan en voldoen.

Overzicht van de gemaakte uren

De controle van de jaarrekening van gemeente Rotterdam vereist voldoende tijd en aandacht van teamleden van het juiste niveau voor inhoudelijke werkzaamheden, beoordeling en begeleiding.

In overeenstemming met de maatregelen die zijn beschreven in het rapport 'In het publiek belang' bespreken wij periodiek de voortgang van de controle en de uren die we hebben besteed aan de controle met de commissiegriffier van de COR.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking

Bijlagen

- SiSa
- Materialiteit
- Gecorrigeerde fouten
- Verhoogde risico's
- Communicatie
- Verantwoordelijkheden

Bijlagen

In de eerste bijlage beschrijven we de uitkomsten van de werkzaamheden ten aanzien van de SiSa-bijlage. Daarna staan we stil bij onze controle van de WNT-verantwoording. Vervolgens lichten we de materialiteit toe. Tot slot geven we een update over de verplichte communicatie en van de respectievelijke verantwoordelijkheden.

08

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Gecorrigeerde fouten

Verhoogde risico's

Communicatie

Verantwoordelijkheden

SiSa

Een fout en een onzekerheid in de SiSa-bijlage

Wij hebben in onze controle specifieke werkzaamheden verricht om een oordeel te kunnen geven over de getrouwheid en rechtmatigheid van de financiële verantwoordingsinformatie in de SiSa-bijlage bij de jaarrekening 2022. In 2022 is het aantal SiSa-regelingen wederom sterk gestegen. Dit jaar zijn er 66 regelingen gevraagd vanuit het Rijk, er zijn 19 regelingen bijgekomen en 9 regelingen afgegaan. Voor de bevindingen uit onze controle gelden op grond van het Besluit accountantscontrole decentrale overheden (BADO) zwaardere rapporteringstoleranties dan voor andere onderdelen van de reguliere jaarrekening.

De rapporteringstolerantie is per specifieke uitkering:

- €12.500 indien de omvangsbasis kleiner dan of gelijk is aan €125.000;
- 10% indien de omvangsbasis groter dan €125.000 en kleiner dan of gelijk is aan €1.000.000;
- €125.000 indien de omvangsbasis groter is dan €1.000.000.

De rapporteringstolerantie heeft geen consequenties voor de omvang en aard van de controle van specifieke uitkeringen.

In de [volgende tabel](#) hebben wij onze bevindingen per specifieke uitkering opgenomen. Uit onze controlewerkzaamheden komen geen materiële afwijkingen naar voren. Wij hebben de getrouwheid en rechtmatigheid van de SiSa-bijlage in de jaarrekening 2022 vastgesteld.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Gecorrigeerde fouten

Verhoogde risico's

Communicatie

Verantwoordelijkheden

Bevindingen per SiSa-regeling

Nr.	Regeling/indicator	Naam specifieke uitkering	Fout of onzekerheid	Financiële omvang in euro's	Toelichting fout/onzekerheid
1	A6	Specifieke Uitkering Preventieve Aanpak tegen Ondernijning (onderdeel BOTOC)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
2	A12B	Incidentele bijdrage ondersteuning naleving controle op coronatoegangsbewijzen (SiSa tussen medeoverheden)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
3	A13	Regeling specifieke uitkering naleving controle coronatoegangsbewijzen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
4	A14	Regeling specifieke uitkering Gemeente in verband met de versterking van de lokale [...] radicalisering, (gewelddadig) extremisme en terrorisme 2022	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
5	A16	Bekostigingsregeling opvang ontheemden Oekraïne	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
6	A17	Regeling specifieke uitkering voorkomen georganiseerde en ondermijnende jeugdcriminaliteit	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
7	A18B	Bekostiging eerste opvang ontheemden Oekraïne door Veiligheidsregio's (SiSa tussen medeoverheden)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
8	A19	Bekostigingsregeling pilot Landelijke Vreemdelingenvoorzieningen 2022	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
9	A9	Specifieke uitkering versterking van de lokale integrale aanpak van radicalisering, (gewelddadig) extremisme en terrorisme in 2021	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
10	B2	Regeling specifieke uitkering gemeentelijke hulp gedupeerden toeslagen-problematiek	Onzekerheid	€1.479.300	De betrouwbaarheid van het lijstwerk kan niet worden vastgesteld
11	C8	Deelproject Bestaand Rotterdams Gebied (BRG) Project Mainportontwikkeling	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
12	C9	Specifieke uitkering woningbouwimpuls	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

Uit onze controlewerkzaamheden komen geen materiële afwijkingen naar voren. Wij hebben de getrouwheid en rechtmatigheid van de SiSa-bijlage in de jaarrekening 2022 vastgesteld.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Gecorrigeerde fouten

Verhoogde risico's

Communicatie

Verantwoordelijkheden

Bevindingen per SiSa-regeling

Nr.	Regeling/indicator	Naam specifieke uitkering	Fout of onzekerheid	Financiële omvang in euro's	Toelichting fout/onzekerheid
13	C10	Tijdelijk besluit specifieke uitkering verbetering digitale dienstverlening	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
14	C209	Meerjarige regeling voor huisvesting aandachtsgroepen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
15	C30	Specifieke uitkeringen proeftuinen aardgasvrije wijken 2e ronde	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
16	C31	Regeling vaststelling regels verstrekken eenmalige specifieke uitkering aan gemeenten huisvesting kwetsbare doelgroepen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
17	C32	Regeling specifieke uitkering ventilatie in scholen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
18	C41B	Regeling specifieke uitkering Regeling flexibele inzet woningbouw (SiSa tussen medeoverheden)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
19	C43	Regeling reductie energiegebruik woningen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
20	C47	Volkshuisvesting	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
21	C51	Aardgasvrije wijken in het kader van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
22	C55	Aanpak energiearmoede	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
23	C56	Regeling huisvesting aandachtsgroepen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
24	C62	Regeling specifieke uitkering kwijtschelding gemeentelijke belastingen Specifieke uitkering aan gemeenten voor de bekostiging van de kwijtschelding van gemeentelijke belastingen van gedupeerden door de toeslagenaffaire	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
25	C64	Tijdelijke capaciteit of externe expertise 14 grootschalige woningbouwgebieden	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
26	C74	Regio deal Rotterdam Zuid	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
27	C87	Specifieke uitkering continuering dagprogrammering NPRZ	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

Uit onze controlewerkzaamheden komen geen materiële afwijkingen naar voren. Wij hebben de getrouwheid en rechtmatigheid van de SiSa-bijlage in de jaarrekening 2022 vastgesteld.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Gecorrigeerde fouten

Verhoogde risico's

Communicatie

Verantwoordelijkheden

Bevindingen per SiSa-regeling

Nr.	Regeling/indicator	Naam specifieke uitkering	Fout of onzekerheid	Financiële omvang in euro's	Toelichting fout/onzekerheid
28	D1	Regionale meld- en coördinatiecentra voortijdig schoolverlaten	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
29	D8	Onderwijsachterstandenbeleid 2019-2022 (OAB)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
30	D10	Volwasseneneducatie	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
31	D11	Regeling specifieke uitkering extra financiële middelen RMC-functie	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
32	D12	Regeling regionale aanpak voortijdig schoolverlaten 2020-2024	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
33	D12A	Regionaal programma voortijdig schoolverlaten	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
34	D14	Regeling specifieke uitkering inhalen Covid-19 gerelateerde onderwijsvertragingen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
35	D19	Tijdelijke onderwijshuisvesting ontheemden	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
36	D21	Specifieke uitkering impuls jongerencultuur	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
37	E3	Subsidieregeling sanering verkeerslawaaai	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
38	E15B	Regeling Specifieke uitkering Regionale Aanpak Laadinfrastructuur 2020-2023 (SiSa tussen medeoverheden)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
39	E21	Regeling specifieke uitkering circulaire ambachtscentra 2020-2022	Onzekerheid	€18.327	Bestedingen als onzekerheid aangemerkt aangezien administratie bij derde partij ligt.
40	E44	Tijdelijke impulsregeling klimaatadaptatie 2021-2027	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
41	E53	Regeling specifieke uitkering Schone Lucht Akkoord	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

Uit onze controlewerkzaamheden komen geen materiële afwijkingen naar voren. Wij hebben de getrouwheid en rechtmatigheid van de SiSa-bijlage in de jaarrekening 2022 vastgesteld.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Gecorrigeerde fouten

Verhoogde risico's

Communicatie

Verantwoordelijkheden

Bevindingen per SiSa-regeling

Nr.	Regeling/indicator	Naam specifieke uitkering	Fout of onzekerheid	Financiële omvang in euro's	Toelichting fout/onzekerheid
42	E83	Tijdelijke regeling specifieke uitkering bodem 2022	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
43	F11	Regeling specifieke uitkering MKB Deals 1e tranche	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
44	G2	Gebundelde uitkering op grond van artikel 69 Participatiewet_gemeentedeel 2021	Fout	€8.303.000	Betreft enkele fouten in het proces sociale uitkeringen
45	G3	Besluit bijstandverlening zelfstandigen 2004 (uitsluitend kapitaalverstrekking)_gemeentedeel 2021	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
46	G4	Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (Tozo)_gemeentedeel 2021	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
47	G10	Wet inburgering 2021_gemeentedeel 2022	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
48	G12	Kwijtschelden publieke schulden SZW-domein hersteloperatie kinderopvangtoeslag-affaire	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
49	G13	Regeling specifieke uitkering onderwijsroute	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
50	H1	Ministeriële regeling heroïnebehandeling	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
51	H3	Seksualiteitscoördinatie- en hulpverlening + aanvullende curatieve SOA-bestrijding	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
52	H4	Regeling specifieke uitkering stimulering sport	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
53	H5	Subsidieregeling PrEP	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
54	H8	Regeling Sportakkoord 2020-2022	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
55	H10	Regeling specifieke uitkering vastgoedtransitie gesloten jeugdhulp 2020	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

Uit onze controlewerkzaamheden komen geen materiële afwijkingen naar voren. Wij hebben de getrouwheid en rechtmatigheid van de SiSa-bijlage in de jaarrekening 2022 vastgesteld.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Gecorrigeerde fouten

Verhoogde risico's

Communicatie

Verantwoordelijkheden

Bevindingen per SiSa-regeling

Nr.	Regeling/indicator	Naam specifieke uitkering	Fout of onzekerheid	Financiële omvang in euro's	Toelichting fout/onzekerheid
56	H11	Corona Bonusregeling Zorg	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
57	H12	Regeling specifieke uitkering lokale preventieakkoorden of preventieaanpakken	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
58	H14	SPUK expertisecentra jeugdhulp	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
59	H15	Specifieke uitkering tijdelijk vergroten van beschikbaarheid van acute jeugd-ggz capaciteit	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
60	H16	Regeling Specifieke uitkering ijsbanen en zwembaden	Onzekerheid	€276.363	Geen controleverklaring beschikbaar
61	H20	Regeling specifieke uitkering vastgoedtransitie residentiële jeugdhulp 2021	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
62	H22	Regeling specifieke uitkering regionaal projectleider aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling 2022	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
63	H24	Regeling specifieke uitkering specialistische functies aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling 2022	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
64	H25	Regeling Specifieke uitkering ijsbanen en zwembaden (ronde 3)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
65	L4B	Deelproject 750 hectare natuur- en recreatiegebied (Project Mainportontwikkeling Rotterdam)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
66	L15	Eenmalige bijdrage voor de uitvoering van en openstelling van de Stimuleringsregeling Boerderij van de Toekomst Kansen voor West	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

Uit onze controlewerkzaamheden komen geen materiële afwijkingen naar voren. Wij hebben de getrouwheid en rechtmatigheid van de SiSa-bijlage in de jaarrekening 2022 vastgesteld.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen
- SiSa
- Materialiteit**
- Gecorrigeerde fouten
- Verhoogde risico's
- Communicatie
- Verantwoordelijkheden

Materialiteit

De materialiteit is gedurende de controle toegenomen

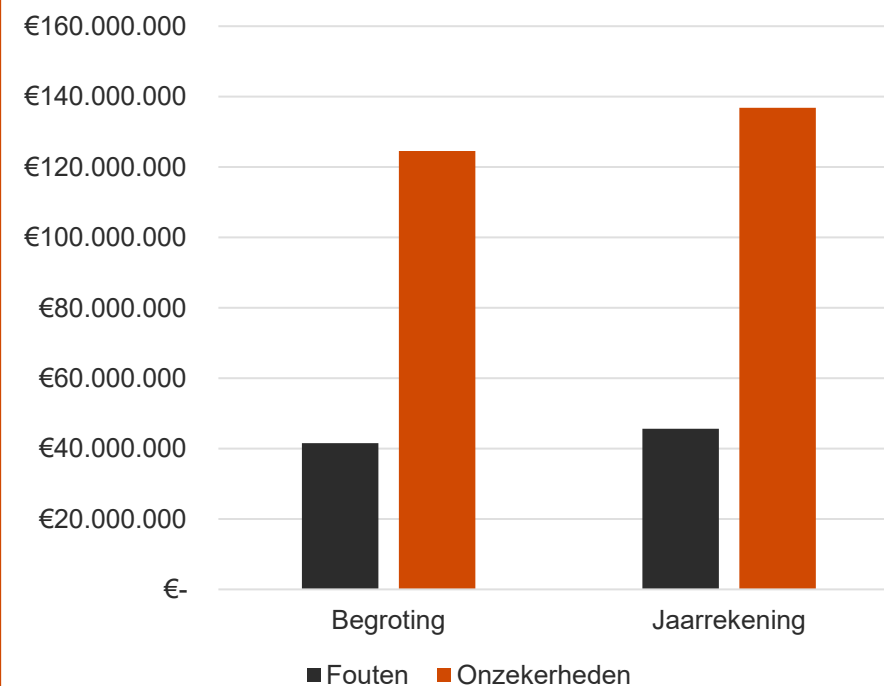
De gehanteerde materialiteit is €45,6 miljoen

De reikwijdte van onze controle wordt beïnvloed door het toepassen van materialiteit. Het begrip 'materieel' wordt toegelicht in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening' in onze controleverklaring. Afwijkingen worden als materieel beschouwd wanneer redelijkerwijs kan worden verwacht dat ze, elk afzonderlijk of in totaal, gevolgen kunnen hebben voor de economische beslissingen die gebruikers op grond van de jaarrekening nemen.

In het BADO zijn de goedkeuringstoleranties bepaald die de accountant ten behoeve van de oordeelsvorming over de jaarrekening van de gemeente hanteert. De totale werkelijke kosten van de gemeente, inclusief de toevoegingen aan de bestemmingsreserves, vormen de totale werkelijke kosten van de gemeente. De materialiteit bepaalt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en het effect van vastgestelde afwijkingen op onze verklaring.

In ons controleplan hebben wij een materialiteit vastgesteld van €41,5 miljoen. De materialiteit wordt echter geactualiseerd op basis van de feitelijke financiële gegevens en wijzigingen in uw organisatie en omgeving gedurende het hele jaar. Aangezien de werkelijke lasten, inclusief dotaties aan de bestemmingsreserves, hoger zijn dan in de programmabegroting op basis waarvan wij onze initiële materialiteit hebben berekend, heeft op basis van de wettelijke uitgangspunten een verhoging plaatsgevonden naar €45,6 miljoen. In de jaarrekening zijn de dotaties aan de reserves hoger dan waarmee in de materialiteit wordt gerekend. Dit komt omdat we de dotatie inzake de erfpachtconversie als incidenteel aanmerken en niet laten meetellen in de weging van de materialiteit.

Ontwikkeling van de materialiteit

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen
 - SiSa
 - Materialiteit
 - Gecorrigeerde fouten**
 - Verhoogde risico's
 - Communicatie
 - Verantwoordelijkheden

Overzicht van gecorrigeerde fouten inzake getrouwheid ✕

De volgende geconstateerde afwijkingen betreffen de gecorrigeerde fouten in relatie tot getrouwheid, boven de gestelde rapporteringstolerantie van €1.700.000.

Wij hebben geen aanvullende fouten gevonden naast de bevindingen van de afdeling Financial Audit. Deze gevonden fouten zijn gecorrigeerd in de definitieve jaarrekening.

#	Beschrijving	Jaarrekeningpost	Gecorrigeerde fouten (x €1.000)
1	Er was een te hoge reservering opgenomen voor inkopen die nog betaald moeten worden. Deze nog te ontvangen facturen worden verwacht in 2023 en hebben betrekking op 2022.	Nog te ontvangen facturen	+/- 3.108
2	Volledigheid verplichtingen in 2022: 2a. Verplichting vanuit één factuur was niet opgenomen 2b. Vanuit voortgezette controle meerdere facturen niet opgenomen	Overlopende passiva	-/- 2.175 -/- 2.502
3	Opvang Oekraïense vluchtelingen: 3a. Verantwoording te laag 3b. Presentatie op verkeerde balanspost 3c. Wijziging transitiekosten	SiSa-bijlage, overlopende activa	+/- 3.657 +/- 13.748 +/- 4.892
4	Meerkosten corona, nog te ontvangen bedrag. Fout in classificatie balanspost	Overlopende activa	+/- 5.613

Teken voor het bedrag geeft het effect op het saldo van baten en lasten weer: +/- = positief +/- geen effect -/- negatief

Overzicht van gecorrigeerde fouten inzake getrouwheid

De volgende geconstateerde afwijkingen betreffen de gecorrigeerde fouten in relatie tot getrouwheid, boven de gestelde rapporteringstolerantie van €1.700.000.

Wij hebben geen aanvullende fouten gevonden naast de bevindingen van de afdeling Financial Audit. Deze gevonden fouten zijn gecorrigeerd in de definitieve jaarrekening.

#	Beschrijving	Jaarrekeningpost	Gecorrigeerde fouten (x €1.000)
5	De verantwoording van vooruitbetaalde subsidies was te hoog, in totaal gaat dit om drie projecten	Overlopende activa	+/- 5.256
6	Te lage dotatie aan bestemmingsreserve door hogere baten erfpachtconversie	Reserves	-/- 2.037
7	Te lage verplichting energietoeslag en te lage vordering	Overlopende passiva	-/- 3.890 +/- 1.644
8	Ophoging van de voorziening oninbare vorderingen door verwachte oninbaarheid van een vordering 2022 die per heden nog niet is betaald	Voorziening oninbare debiteuren en overlopende activa	-/- 2.034

Teken voor het bedrag geeft het effect op het saldo van baten en lasten weer: +/- = positief +/- geen effect -/- negatief

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen
- SiSa
- Materialiteit
- Gecorrigeerde fouten**
- Verhoogde risico's
- Communicatie
- Verantwoordelijkheden

Overzicht van gecorrigeerde fouten inzake getrouwheid

De volgende geconstateerde afwijkingen betreffen de gecorrigeerde fouten in relatie tot getrouwheid, boven de gestelde rapporteringstolerantie van €1.700.000.

Wij hebben geen aanvullende fouten gevonden naast de bevindingen van de afdeling Financial Audit. Deze gevonden fouten zijn gecorrigeerd in de definitieve jaarrekening.

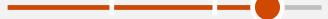
#	Beschrijving	Jaarrekeningpost	Gecorrigeerde fouten (x €1.000)
9	Presentatie op onjuiste balanspost	Overlopende passiva	+/- 2.722
10	Te corrigeren onttrekking overheidsmiddelen naar aanleiding van correcties SiSa indicatoren	Overlopende passiva	+/- 3.763
		Baten	+/- 753
11	Onjuiste reclassificatie betalingen onderweg	Liquide middelen	+/-30.163
12	Vrijval ovhm PMR (SiSa L4B)	Overlopende passiva	+/-9.880
		Totaal absoluut	97.837
		Resultaateffect	+/- 11.296

Teken voor het bedrag geeft het effect op het saldo van baten en lasten weer: +/- = positief +/- geen effect +/- negatief

>

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen
- SiSa
- Materialiteit
- Gecorrigeerde fouten
- Verhoogde risico's**
- Communicatie
- Verantwoordelijkheden

Verhoogde risico's

Risico	Uitkomst controlewerkzaamheden	Risiconiveau
Verschuivingsgevaar tussen verlieslatende en winstgevende grondexploitaties	Dit risico van fraude in de omzetverantwoording wordt vastgesteld in alle opbrengstenstromen van de gemeenten en in het verschuivingsgevaar tussen verlieslatende en winstgevende grondexploitaties. We hebben detailwerkzaamheden uitgevoerd op de kosten en opbrengststromen en hierin getest dat deze geboekt staan op het juiste project. We hebben bij het uitvoeren van deze controlewerkzaamheden geen bevindingen geconstateerd.	 Normaal Significant
Aanbestedingen: het risico dat aanbestedingen worden gegund aan bevriende partijen	Dit risico rondom mogelijke gunning aan bevriende partijen is doorgaans bij gemeenten een verhoogd risico. Dit komt omdat gemeenten zaken doen met een veelvoud aan leveranciers met ook nog een grote diversiteit in inkoop van goederen en diensten. Bij onze controlewerkzaamheden hebben we gecontroleerd of er voldoende functiescheiding is gehanteerd bij aanbestedingstrajecten en bij het aangaan van contracten. We hebben bij het uitvoeren van deze controlewerkzaamheden geen bevindingen geconstateerd.	 Normaal Significant
Rechtmatigheid van de aanbestedingen: het risico van het niet nakomen van aanbestedingsrichtlijnen	De aanbestedingsrichtlijnen zijn complex. De omvang van de onrechtmatige aanbestedingen is toegenomen. Deze komen met name voort uit dossiers die in het verleden ten onrechte (nog) niet zijn aanbesteed. De stijging wordt veroorzaakt door één nieuw dossier, waar de organisatie zelf heeft geconstateerd dat deze niet rechtmatig is aanbesteed.	 Normaal Significant
Risico op onjuiste waardering van de deelnemingen	Dit risico in de waardering zit met name in de deelneming Stadion Feyenoord N.V. De waardering van deze deelneming is complex en er zit verder ook een verhoogde subjectiviteit in de waardering. Wij hebben kennisgenomen van de interne beheersingsmaatregelen die betrekking hebben op de waardering en met verhoogde aandacht onze controlewerkzaamheden op de waardering van de deelnemingen uitgevoerd. We hebben bij het uitvoeren van deze controlewerkzaamheden geen bevindingen geconstateerd.	 Normaal Significant

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen
- SiSa
- Materialiteit
- Gecorrigeerde fouten
- Verhoogde risico's**
- Communicatie
- Verantwoordelijkheden

Verhoogde risico's

Risico	Uitkomst controlewerkzaamheden	Risiconiveau
Risico op onjuiste waardering van vastgoed	Dit risico gaat over de waardering van het vastgoed. Er wordt hierbij gecontroleerd of het vastgoed binnen de huidige marktomstandigheden in Rotterdam wordt gewaardeerd. Wij hebben een steekproef uitgevoerd om te toetsen of de juiste classificatie is gebruikt ('maatschappelijke functie' of 'bedrijfseconomische functie'). Verder hebben wij vastgesteld of er afwaardering had moeten plaatsvinden op basis van de huidige taxatiewaardes. We hebben bij het uitvoeren van deze controlewerkzaamheden geen bevindingen geconstateerd.	 NormaalSignificant
Inkomende subsidies: zijn niet juist verantwoord of voldoen niet aan de subsidievoorwaarden	De opbrengsten uit inkomende subsidies komen voort uit diverse subsidieregelingen. Deze regelgevingen kennen alle hun eigen regels ten aanzien van voorwaarden om de subsidie te krijgen en wat onder de subsidiabele kosten geschaard kan worden, hierdoor heeft dit een verhoogde complexiteit. Verder bestaat er hier ook een verschuivingsrisico (afgrenzing). Dit omdat het verschuiven van de subsidie naar een andere periode leidt tot meer budget in deze periode. Het opnemen van de lasten en baten in het juiste verslaggevingsjaar blijft derhalve een risicogevoelige afweging. Wij hebben controlewerkzaamheden uitgevoerd op de tijdsregistraties van projecten en verder hebben wij ook een steekproef uitgevoerd op de overige subsidies. We hebben bij het uitvoeren van deze controlewerkzaamheden geen bevindingen geconstateerd.	 NormaalSignificant

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Gecorrigeerde fouten

Verhoogde risico's

Communicatie

Verantwoordelijkheden

Communicatie

Update over onze communicatie met u

Vereiste communicatie op grond van de controlestandaarden	Startnotitie/auditplan	Boardletter	Accountantsverslag
Mededeling over de verantwoordelijkheden van de accountant	●		
Bevestiging van de onafhankelijkheid van PwC	●		●
De zaken die zijn aangemerkt als kernpunten van de controle	●		●
Eventuele significante tekortkomingen in de interne controle		●	●
Eventuele ontdekte of vermoede fraude		●	●
Niet naleven van wet- en regelgeving			●
Schriftelijke bevestigingen gevraagd van het college van burgemeester en wethouders			●
Alle zaken die van invloed zijn op de vorm en inhoud van de controleverklaring			●
Standpunt van de accountant over belangrijke kwalitatieve aspecten van de verslaggeving door het college			●
Rapporteren over significante moeilijkheden, aangelegenheden en overige zaken die van belang zijn voor het toezicht op het financiële verslaggevingsproces			●
Niet-gecorrigeerde afwijkingen			●
Significante aangelegenheden die naar voren komen tijdens de controle in verband met verbonden partijen van de gemeente			●
Beschrijving van de reikwijdte en timing van de controle, waaronder significante risico's		●	●

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen
- SiSa
- Materialiteit
- Gecorrigeerde fouten
- Verhoogde risico's
- Communicatie
- Verantwoordelijkheden**

Verantwoordelijkheden

Overzicht van verantwoordelijkheden van het college en de raad met betrekking tot fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving

De verantwoordelijkheden van het college

Deze bestaan uit:

- het identificeren en monitoren van de wet- en regelgeving die van toepassing is op de gemeente en zorgen voor volledigheid ervan;
- het uitvoeren van een risicobeoordeling die expliciet het risico op fraude omvat, door een analyse van prikkels en druk, kansen, en gedrag en rationalisatie, en het risico van niet-naleving van wet- en regelgeving;
- het opstellen en uitvoeren van programma's en beheersingsmaatregelen ter preventie, ontmoediging en opsporing van fraude (fraudebestrijdingsprogramma's) en niet-naleving van wet- en regelgeving;
- het waarborgen dat de cultuur en de omgeving van de gemeente integer zijn en ethisch gedrag bevorderen;
- ervoor zorgen dat de activiteiten van de gemeente worden uitgevoerd conform de bepalingen van wet- en regelgeving, inclusief het voldoen aan de wet- en regelgeving waarin de vaststelling van de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening wordt geregeld;
- het onderzoeken van iedere vermeende of vermoede misstand die onder de aandacht van het management wordt gebracht.

De verantwoordelijkheden van degenen die zijn belast met toezicht (de raad)

Deze bestaan uit:

- het versterken van een cultuur van integriteit en ethisch gedrag door middel van actief toezicht;
- het beoordelen van de vaststelling van frauderisico's door het management en niet-naleving van wet- en regelgeving, het nemen van passende maatregelen en het zorgen voor een juiste *tone at the top*;
- het waarborgen dat het seniormanagement, de raad en het college passende maatregelen nemen om fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving te ontmoedigen en te voorkomen, voor een betere bescherming van investeerders, medewerkers en andere belanghebbenden;
- het onderzoeken van iedere vermeende of vermoede misstand die onder de aandacht van de raad wordt gebracht;
- het aannemen van een kritische houding ten opzichte van het college op het gebied van niet-gebruikelijke transacties met verbonden partijen en tussen ondernemingen binnen de groep.

- Aanbiedingsbrief
- Onze kernboodschappen
- Onze conclusies
- Ontwikkelingen 2022

- Jaarverslag
- Jaarrekening
- Vooruitblik
- Onze samenwerking
- Bijlagen

SiSa

Materialiteit

Gecorrigeerde fouten

Verhoogde risico's

Communicatie

Verantwoordelijkheden

Verantwoordelijkheden

Overzicht van verantwoordelijkheden van ons als accountant met betrekking tot fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving

De verantwoordelijkheid van de accountant

Deze bestaat uit:

- het plannen en uitvoeren van de controle om een redelijke zekerheid te krijgen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat, hetzij door fraude of door fouten;
- het beoordelen of de programma's en de interne beheersingsmaatregelen van de gemeente, waarmee geïdentificeerde risico's van materiële fouten als gevolg van fraude en van niet-naleving van wet- en regelgeving worden aangepakt, op de juiste wijze zijn opgezet en worden uitgevoerd;
- het evalueren van het proces dat het management hanteert voor het beoordelen van de doeltreffendheid van de programma's en interne beheersingsmaatregelen in verband met fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving;
- het evalueren van iedere fraude door het seniormanagement en het effect op de beheersingsomgeving;
- het adequaat reageren op tijdens de controle geconstateerde (vermoede) fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving.

Onze doelstellingen met betrekking tot fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving in de context van onze controle van de jaarrekening

Deze zijn als volgt:

- het vaststellen en beoordelen van het risico van materiële onjuistheden in de jaarrekening als gevolg van fraude en als gevolg van niet-naleving van wet- en regelgeving;
- het verkrijgen van voldoende geschikte controle-informatie met betrekking tot de beoordeelde risico's van materiële onjuistheden als gevolg van fraude, door een gepaste controleaanpak te ontwerpen en te implementeren;
- het verkrijgen van voldoende geschikte controle-informatie met betrekking tot de naleving van de bepalingen van die wet- en regelgeving waarvan algemeen wordt erkend dat ze directe gevolgen hebben voor de bepaling van materiële bedragen en toelichtingen in de jaarrekening; en
- het adequaat reageren op tijdens de controle geconstateerde (vermoede) fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving.